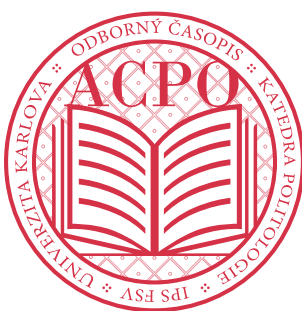

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

RECENZOVANÝ ČASOPIS | PEER-REVIEWED JOURNAL

2018 | Vol. 10 | No. 1 | ISSN 1803-8220

MÜLLER, Karel B. (2018). Dobré vládnutí a jeho aktéři v post-komunistickém happyvillu aneb jak rozhodovat v zájmu těch, kteří nejsou slyšet. *Acta Politologica*. Vol. 10, no. 1, pp. 57–85.

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

This article is protected by copyright. Copying and use of its content and presenting it as original research without proper citation is plagiarism, which is subject to legal sanctions.

Katedra politologie Institutu politologických studií
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Department of Political Science, Institute of Political Studies
Faculty of Social Sciences, Charles University

Dobré vládnutí a jeho aktéři v postkomunistickém happyvillu aneb jak rozhodovat v zájmu těch, kteří nejsou slyšet¹

Karel B. Müller²

Abstract:

The paper focuses on the interpretation of the causes, forms, and bearers of political change which, at the local level, led to the promotion of good governance, characterized by a high degree of transparency, openness, and efficiency. Conceptually, the research has drawn upon the complementary concepts of civil society, and focused on the small size towns (5 to 15 thousand) in the Czech Republic. A multiple-case methodology was applied, and it combined use of both qualitative and quantitative methods. Among the most important findings was that (1) political elites were confronted with a civic environment which was imbued by negative and protest-like feedbacks, and nearly lacked the matter-of-fact civic feedbacks; that (2) the political factions performed many crucial both manifest and latent functions; that (3) parents with small children were among the most active civic groups when it comes to shaping public space; that (4) in terms of the general public, a clear correlation between the level of education, and a sense for plurality of opinions and interests was surprisingly not found; and (5) in the metropolitan suburban environment, compared with the small-town environment, a higher concentration of opinion leaders resulted both in the greater frequency and intensity of protest participation, and into a more uneasy accumulation of political reputation. The results of analysis also verified the selection of the studied cases; they have been indeed characterized by a high degree of good governance attributes.

Key words: local politics; political elites; political participation; political change; good governance; democracy; postcommunism

Úvod

Po pětadvaceti letech svobodného vývoje lze očekávat, že v Česku budou na místní úrovni působit kompetentní a principům liberální demokracie oddaní příslušníci politických elit, kteří budou nositeli dobrého vládnutí. Politické změny „*shora*“ jsou úspěšné zpravidla tehdy, pokud jsou podporovány poptávkou „*zdola*“, což do jisté míry platí i naopak. Udržitelnost i vitalita demokracie předpokládá i posiluje synergii demokratizačních tlaků

¹ Text vznikl v rámci projektu „Lokální politické elity jako klíčoví aktéři demokratizace“ podpořeném Grantovou agenturou České republiky (GAČR 14-12579S). Podoba výzkumného designu, stejně tak provedení i vyhodnocování výzkumu by nebyly myslitelné bez přispění mnoha kolegů, studentů a přátel. Výslovně bych rád poděkoval Kamilu Fleissnerovi, Miloši Havelkovi, Radku Jalůvkovi, Danielu Kný, Gabriele Koutné, Aleši Lisovi, Karlu Müllerovi staršímu, Ondřeji Špačkovi, Magdaléně Šťovíčkové Jantulové a Tatianě Wartuschové. Díky patří také dvěma anonymním recenzentům. Ze ochoty i otevřenosti je třeba poděkovat také všem 18 účastníkům rozhovorů.

² doc. PhDr. Karel B. Müller, Ph.D. je vedoucím Katedry politologie Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze (nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3). Kontakt: mullerk@vse.cz. ResearcherID: A-9100-2018.

„zdola“ a „shora“ (Inglehart 1990). Budoucnost demokracie je otevřená a nejistá, závisí na strukturních předpokladech i na dobře cílené aktivitě a na jejich – mnohdy náhodných – konfiguracích. Relevanci této stati (a výzkumů, na které odkazuje), proto vnímáme na pozadí širší problematiky demokratizace a udržitelnosti občanské společnosti.

Východiskem našeho výzkumu byl předpoklad, že také v české politice je „pozitivní“ změna možná. Tento předpoklad představoval nezávislou proměnou, která podmiňovala rámování a formátování našeho výzkumu, realizovaného metodou více-případové studie. Obecně řečeno, cílem studie bylo porozumět příčinám, formám a možným důsledkům politických změn, které vedly k nastolení dobrého vládnutí, včetně interpretace charakteristik politických elit, které tyto změny prosazovaly. Dobrým vládnutím zde označujeme důraz na politické změny posilující transparentnost, odpovědnost (*accountability*) a efektivitu vládnutí; soubor těchto znaků označujeme pro zestručnění také jako „příkladnost“.

Za posledních pětadvacet let byl vyprodukován rozsáhlý korpus sociologických i politologických textů, které se věnovaly problematice lokální politiky v postkomunistických zemích z různých úhlů pohledů, a které reflektují proces její postupné post-autoritářské emancipace a demokratizace. Souhrn této produkce by si zasluhoval samostatný badatelský počín. I když se žádný z nám známých výzkumů explicitně nevěnoval otázkám dobrého vládnutí na místní úrovni, mnohé přinášejí důležité poznatky o roli a charakteru politických elit a institucí na místní úrovni. Mnohé z těchto poznatků poskytly inspirativní zázemí a produktivní referenční rámce pro naše vlastní tázání.

Z pozdějších výzkumů musíme zmínit studii Dana Ryšavého a Pavla Šaradína, která prezentuje řadu kvantitativních šetření týkajících se charakteru místních politických elit (Ryšavý, Šaradín 2011). Tyto poznatky jsou interpretovány také v kontextu mezinárodního projektu *Municipal Assemblies in European Local Governance*, na kterém se podílel také Dan Ryšavý (2013). Její poznatky o sociodemografických charakteristikách místních politických elit, ale i o jejich politických i kontextuálních znacích, jakými jsou například rostoucí popularita nestrannosti zastupitelů či jejich stylizace, nám poskytly cenné podklady pro interpretaci a hodnocení námi zkoumaných případů. Přínosem pro nás byly také dvě kolektivní studie autorů z oddělení Lokálních a regionálních studií Sociologického ústavu AV ČR (Bernard, Kostecký, Illner, Vobecká 2011; Čermák, Vobecká 2011). Především závěry týkající se forem, motivace i kontextu občanské participace pro nás představovaly důležité referenční souřadnice; jedna z těchto studií mimo jiné interpretovala poznatky z výzkumu, který byl realizován ve třech městech se shodným či našim případům velmi blízkým počtem obyvatel (Stachová, Vajdová 2011). Využity byly také výzkumy zaměřující se na lokální politickou kulturu (Vajdová, Kostecký 1997; Nový 2016) a výzkumy zaměřené na specifika suburbánního prostoru (Vobecká, Kostecký 1997; Kubálek, Bubeníček 2012). Ty byly uplatněny především při interpretaci suburbánních Černošic. Přínosné byly i práce zabývající se lokálním politickým stranictvím (Čmejrek 2003; Čmejrek, Bubeníček, Čopík 2010; Jüptner 2004), či mezinárodně srovnávací studie, které zahrnovaly také český kontext (Swianiewicz 2001; Egner, Sweeting, Klok 2013).

Teoretické zajištění a výzkumné otázky

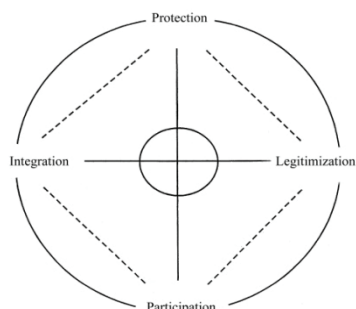
Teoretické zajištění výzkumu vycházelo z kombinace komplementárního (strukturně-činnostního) pojetí občanské společnosti (Müller 2003, 2006) a z Giddensova pojetí institucionální změny (Giddens 1984, 2012). Komplementární teorie občanské společnosti předpokládá,

že při dobrém vládnutí lze ve vztahu mezi občanskou veřejností a politickými institucemi interpretovat 4 funkční dimenze – participační, ochrannou, legitimizační a integrační. Tento teoretický přístup vychází z kombinace Tocquevillové demokratické teorie a Giddensova pojetí reflexivní modernizace (Müller 2003, 2006). V této studii jsme se primárně zaměřili na porozumění participační a legitimizační dimenzi a jejich vzájemné dynamiky, ačkoliv implicitní vazby k ostatním funkčním dimenzím lze stěží pominout a byly také monitorovány.

Většina sociálních badatelů se shodne na tom, že aktivní občanská veřejnost představuje základní předpoklad dobrého vládnutí (Cohen, Arato 1992; Shils 1991; Taylor 1994). Stále platí Tocquevillova teze, že v demokratické společnosti je nejvýznamnějším předpokladem efektivní participace schopnost organizovat se kolem svých zájmů, což vede k utváření silné a odpovědné občanské veřejnosti, která se formuje kolem příslušných politických center (Tocqueville 1992). Široká občanská participace a rozvinutý spolkový život přináší množství pozitiv, mezi kterými existují četné (silnější či slabší) reflexivní vazby, jak naznačuje Schéma A: vnitřní kruh schématu symbolizuje politické centrum, vnější kruh občanskou veřejnost; přerušované spojnice symbolizují slabší vazby, plné osy symbolizují vazby silnější. Zatímco vertikální osa akcentuje činnostní hledisko, horizontální osa akcentuje hledisko strukturní.

Aktivní občanská veřejnost jednak vytváří přirozenou hradbu před přílišnou koncentrací i zneužíváním politické moci (Hall 1995; Cohen, Arato 1992). Zároveň pomáhá produkovat vztahy důvěry i solidarity a může přispívat k posilování soudržnosti celého sociálního prostředí (Dahrendorf 1997, Walzer 1995). Aktivní občanská veřejnost vytváří také legitimizační zdroje, které podmiňují účinnost demokratického vládnutí a akceschopnost jeho institucí (Dahrendorf 1991; Shils 1991; Tester 1992). Aby plnila svoji legitimizační funkci, musí představovat bohatě strukturované prostředí, kde dochází k pojmenovávání a ověřování společenských zájmů a priorit, jejichž střetávání ospravedlňuje výsledek politické soutěže i výkon politických institucí samých. Aktivní veřejnost představuje nejen významnou mobilizaci zdrojů a využití široce rozptýlených informací a znalostí, které ovlivňují a legitimizují rozhodovací procesy, ale již samotná participace (bez ohledu na její efektivitu) může posilovat ochotu občanů politická rozhodnutí akceptovat a posilovat tak důvěru v instituce (Taylor 1994).

Schéma A: Funkční dimenze ve vztahu občanské veřejnosti a politického centra

Zdroj: Müller 2003, 2006.

Při dotváření výzkumného designu a formulování výzkumných otázek jsme byli vedeni také Giddensovým strukturačním přístupem ke zkoumání institucionálních změn, který definuje tři závislé proměnné: 1) *situované a znalé aktéry*, kteří zprostředkovávají vztahy mezi institucemi a veřejností; 2) *mocenský diferenciál*, který vychází ze specifických vlastností sociálního prostředí, a který determinuje způsoby diskursivně konstruované moci; a 3) kontext a způsoby *institucionální reflexivity* včetně zdrojů reprodukce institucionální důvěry a kapacity institucí monitorovat sociální prostředí a přenášet tyto poznatky do svého provozu (Giddens 1984, 2012).

Vedení výše zmíněnými koncepčními přístupy zúžili a operacionalizovali jsme obecné cíle našeho zkoumání – tj. porozumění příčinám, formám a možným důsledkům pozitivních politických změn, včetně charakteristik jejich nositelů – do pěti vzájemně provázaných výzkumných otázek:

1. Jaké faktory vedly k mobilizaci občanských elit a k nástupu příkladných politických změn?
2. Jaké kognitivní atributy a kompetence politických aktérů doprovázely prosazování těchto změn?
3. Byl nástup příkladných změn doprovázen nárůstem občanské participace, která by politickým elitám poskytovala potřebné poznávací a legitimizační zázemí?
4. Vedly tyto příkladné změny, které přinesly rozšíření participačních příležitostí, k posílení reflexivity a legitimacy místních politických institucí? (Lze tedy předpokládat pozitivní korelaci mezi participační a legitimizační dimenzí občanské veřejnosti?)
5. Ambicí studie je konečně také pokus formulovat na základě analýzy zkoumaných případů typologii, která by mohla být podrobována dalšímu testování. Budeme se proto také ptát, jaké lze interpretovat významné odlišnosti mezi zkoumanými případy v závislosti na rozdílném mocenském diferenciálu, tedy vzdělanostním, případně prostorovém i časovém kontextu?

Zdůvodnění případů, výzkumné metody a zdroje

Výběru případů předcházely pětiletý monitoring badatelského pole komunální politiky. Byly vybrány tři municipality (Černošice, Semily a Hrádek nad Nisou), které vzhledem ke své povaze nabízely bohatá data pro porozumění fenoménu dobrého vládnutí. V průběhu našeho před-výzkumu bylo shromážděno množství indikátorů o příkladnosti tří obcí a nemáme zde prostor pro jejich kompletní výčet; mezi ta nejdůležitější kritéria výběru patřila výrazná volební a politická změna, vazby vzájemného učení a inspirace mezi zkoumanými případy, četné (institucionální) znaky vládnutí kladoucí důraz na výše zmíněné „příkladné“ změny, a také vysoké hodnocení obcí ze strany organizací monitorujících kvalitu správy a vládnutí. Z kritérií je patrné, že se jednalo o případy s vysokou vypovídací hodnotou o fenoménu dobrého vládnutí, což se také potvrdilo v průběhu sběru a analýzy dat (viz také Fleissner, Müller 2016; Müller 2016).³

³ Obce dostaly vysoká hodnocení ze strany řady organizací (MV ČR, Oživení, Fond Otakara Motejla), z nichž nejvýznamnější bylo hodnocení v soutěži otevřenosti/uzavřenosti veřejné správy, kterou již více než deset

Jedním z významných společných rysů, který potvrdil oprávněnost výběru případů, byla vysoká míra spokojenosti obyvatel. Tři vybraná města v průměru vykazovala (listopad 2014) oproti celorepublikovému průměru srovnatelně velkých obcí (5–15 tisíc obyvatel) více než dvojnásobný podíl „*velmi spokojených*“ občanů se „*životem v místě bydliště*“. Jak ukázaly výzkumy CVVM, celorepublikový průměr činil v letech 2012 až 2015 15,5 % (v únoru 2014 to bylo 15,7 %), zatímco tři příkladná města vykazala v průměru 39 % „*velmi spojených*“ občanů, kteří dohromady se „*spíše spokojenými*“ tvořili téměř 90 % (IPSOS 2014). Jak také vyplývá z výzkumů Eurobarometru, v Evropě je vysoká míra osobní spokojenosti vskutku pozitivně korelována s dobrým vládnutím (European Commission 2016).

Metodický design výzkumu reflektoval požadavek triangulace a kombinoval více metod. Při výzkumu situovaných a znalých aktérů jsme čerpali především z 18 polostrukturovaných rozhovorů; šest rozhovorů jsme provedli v Černošicích, sedm v Semilech a pět v Hrádku n/N (viz Příloha 1: Seznam rozhovorů). V každém ze zkoumaných případů převažovaly rozhovory s nositeli příkladných změn, kteří měli ve zkoumaném období zkušenost s výkonnou funkcí v radě města. Do kvalitativní analýzy rozhovorů jsme zahrnuli i pluralitu politických pozic; v každém zkoumaném případě proběhl rozhovor také s jedním opozičním zastupitelem (Rozhovory 6, 11, 15),⁴ v Semilech také s občanským aktivistou (Rozhovor 18). Výzkum Černošic probíhal také metodou zúčastněného pozorování místní politické i veřejné sféry, a to v průběhu šestileté (od roku 2010 až 2016) zkušenosti zastupitele; v průběhu celého období si autor vedl výzkumný deník (Deník 2016).⁵

Interpretace sociálního kontextu a politické kultury obcí se opírala také o strukturované dvacetiminutové dotazníkové šetření, které bylo provedeno metodou CAPI ve všech třech obcích mezi 3. a 14. listopadem 2014 na celkovém vzorku 1101 obyvatel starších 18 let. Vzorek byl selektován na základě kvótního výběru dle věku a pohlaví (IPSOS 2014). Struktura dotazníku i polostrukturovaných rozhovorů vycházela z koncepce výše představeného komplementárního pojetí občanské veřejnosti. Ve stejném rámci probíhala také obsahová analýza rozhovorů, jež užívala otevřené selektivně-axiální kódování, které bylo zaměřeno

let organizuje nezisková organizace *Otevřená společnost*; v roce 2012 obsadily Černošice první příčku z více jak stovky hodnocených institucí, (ačkoli před rokem 2010 byly hodnoceny jako „*uzavřená*“ radnice, jednou dokonce jako třetí nejhorší), Semily se v roce 2012 umístily na celkovém druhém místě. V průběhu našeho před-výzkumu a výzkumu jsme se zúčastnili sedmi konferencí či seminářů zabývajících se komunální politikou, kde byly některé (či všechny) z našich obcí zmiňovány (jak ze strany badatelů, tak ze strany praktiků) jako příklady dobré praxe transparentního a otevřeného vládnutí. Výrazným indikátorem byl také monitoring veřejných vystoupení a politických kariér Jana Farského (starosty Semil v letech 2006 až 2014) a Martina Půty (starosty Hrádku n/N v letech 2002 až 2012). Také zúčastněné pozorování z pozice zastupitele Černošic poskytlo cenné indikátory podmiňující výběr našich případů.

⁴ V Černošicích šlo sice o rozhovor s jednou z vůdčích nositelek příkladných politických změn (Rozhovor 6), která se však se svojí platformou postupně rozcházela a ještě před volbami 2014 na svoji funkci v radě města resignovala. Jak potvrzují i naše data (Rozhovor 1; Deník 2016), mezi lety 2010 a 2014 to byla právě ona, kdo předváděl nejdůslednější politickou opozici.

⁵ V průběhu tohoto období se autor v roli zastupitele zúčastnil více než čtyřiceti jednání městského zastupitelstva, zhruba stejného počtu interních jednání politické platformy Věci černošické, která ho do volené funkce nominovala a více než čtyřiceti nejrůznějších jednání orgánů města a veřejných slyšení se spoluobčany. Ve stejném období se účastnil více než dvou set více či méně formálních jednání (a rozhovorů) se spoluobčany Černošic o nejrůznějších otázkách obecního významu a více než tří desítek rozhovorů (odkazované polostrukturované rozhovory nepočítaje) s představiteli veřejné moci z jiných místních samospráv. Výzkum a porozumění případu Černošic lze tedy považovat za nejdůkladnější.

na vztahy mezi jednotlivými kategoriemi a funkčními dimenzemi komplementárního pojetí občanské veřejnosti (Strauss, Corbin 1998).

Časový, prostorový a sociální kontext tří případů

Časově byl výzkum ohraničen roky 2002 až 2016 a zaměřoval se na města menší velikosti (5–15 tisíc obyvatel). Výzkum postupoval metodou případové studie využívající tří případů (multicase). Tato metoda nám umožnila jednak analýzu v rámci jednotlivých případů, zároveň však také interpretaci odlišností a specifik napříč případy ve vztahu k rozdílnému sociálnímu, prostorovému a časovému kontextu případů (Yin 2009).

Černošice představují atypickou (vilové městečko) suburbánní lokalitu těsně navazující na okraj metropole na její jihozápadní straně. V roce 1993 zde bylo hlášeno 4284 obyvatel, v roce 2013 již 6570 obyvatel s průměrným věkem 39,6 roků. Ve vzdělanostní skladbě dominují stejnou měrou středoškoláci a vysokoškoláci (oba segmenty jsou zastoupeny 30 % z celkového počtu obyvatel).

Zlom nastal v roce 2010, kdy se významnou politickou silou stalo hnutí *Věci černošické* (VČ), které po volbách v roce 2010 obsadilo většinu postů v městské radě i zastupitelstvu. V případě Černošic byl výzkum primárně zaměřen na období mezi lety 2010 až 2015, kdy místní zastupitelstvo i radu ovládlo zmíněné hnutí nezávislých kandidátů VČ, které považujeme za hlavního nositele zkoumaných změn. Volby v roce 2010 zde byly doprovázeny silnou občanskou mobilizací, jejíž součástí bylo volání po větší otevřenosti radnice a po zastavení kobercové zástavby. ODS, která po dvě porevoluční dekády představovala dominantní politickou sílu v obci, získala v zastupitelstvu v roce 2010 pouhé jedno křeslo z jednadvaceti, VČ získaly v roce 2010 absolutní většinu (12 zastupitelů) a v roce 2014 9 zastupitelů.

Semily můžeme v rámci České republiky označit za periferní obec, která není propojena žádnou páteří dopravní tepnou či rychlostní komunikací s větším centrem ani s okolními městy podobné velikosti. Počet obyvatel má v posledních dvaceti letech klesající tendenci, v roce 1993 zde žilo 9 449 obyvatel, v roce 2013 už jen 8 576, s průměrným věkem 42,9 let. Ve vzdělanostní struktuře dominuje segment vyučených a se středním vzděláním bez maturity (36 %), podíl vysokoškoláků tvoří 10 %. V případě Semil byl výzkum primárně zaměřen na období mezi lety 2006 až 2015, kdy v komunální politice hrálo dominantní roli politické hnutí nezávislých kandidátů *Volba pro Semily* (VPS), které považujeme za hlavního nositele zkoumaných příkladných změn. Tyto změny se na radnici začaly odehrávat po roce 2006, kdy se starostou stal Jan Farský z politického hnutí VPS. VPS vyhrála troje zmiňované volby s následujícími zisky: v roce 2006 získala 7, v roce 2010 12 a v roce 2014 8 zastupitelů z 21 možných.

Hrádek n/N leží v severních Čechách na okraji Lužických hor asi 20 km od Liberce, se kterým je od roku 2014 spojen novým silničním přivaděčem. Hrádek n/N udržuje těsné kulturní vztahy především s německou Žitavou a polskou Bogatynou v rámci přeshraniční spolupráce (tzv. Trojzemí). Počet obyvatel Hrádku n/N má mírně stoupající tendenci, v roce 1993 zde žilo 7 160 obyvatel, v roce 2013 to bylo 7 642 obyvatel s průměrným věkem 40,3 roků. Ve vzdělanostní struktuře převažuje segment středoškoláků a vyučených bez maturity (38 %), kteří spolu s druhým nejpočetnějším segmentem obyvatel se základním nebo neukončeným základním vzděláním tvoří 64 % hrádecké populace, podíl vysokoškoláků tvoří 4 %. V případě Hrádku n/N byl výzkum zaměřen na období mezi lety 2002 až 2015. Příkladný vývoj zde datujeme od roku 2002, kdy ve volbách zvítězila politická formace *Hrádek potřebuje změny!* (HPZ) vedená Martinem Půtou. Tehdy získala 11 mandátů z 25. Ve všech

následujících volbách pak pozice HPZ pouze posilovala, když v roce 2006 získala 14, v roce 2010 16 a v roce 2014 dokonce 17 zastupitelů z 25 možných.

Formování politických elit: dobré vládnutí a jeho aktéři

Roky 2010 v Černošicích, 2006 v Semilech a 2002 v Hrádku n/N představovaly zásadní změnu politických poměrů, kterou jedna z nositelek této změny neváhala označit za jakési dovršení sametové revoluce (Rozhovor 9). Tahouny těchto změn byla sdružení nezávislých kandidátů (SNK), která vyhrála zmíněné „*revoluční*“ volby a od té doby (až do ukončení výzkumu) představovala dominantní politickou sílu ve své obci. Obzvláště klíčovou roli sehráli lídři SNK. Zkoumané případy tak jasně potvrzují dlouholetý trend (nejen místní politiky) v Česku, a tím je vysoká a stále rostoucí popularita nestranických kandidátů i jejich uskupení (Borecký, Prudký, Swianiewicz 2002; Čmejrek 2003; Jüptner 2004; Ryšavý, Šaradín 2011). Trend je silnější v městech menší velikosti, jak dokládá i náš výzkum; zatímco na přelomu tisíciletí působily v městech nad 2 tisíce obyvatel zpravidla všechny nebo téměř všechny parlamentní strany (Jüptner 2001), v našich případech se ve zkoumaném období systém parlamentních stran zcela či téměř zcela rozpadl.

Tvrzení o zásadním zvratu v místní politice ve zmiňovaných letech máme potvrzeno od všech účastníků našich rozhovorů, tedy nejen od kandidátů zmiňovaných SNK, ale i od kandidátů jiných (včetně opozičních) politických platforem. V Semilech a Hrádku n/N byla zmíněná politická změna vnímána účastníky rozhovorů také jako změna generační, když ve vedení města skončila garnitura starších zastupitelů, která dominovala polistopadovému období. Také v Černošicích došlo k omlazení zastupitelstva, ačkoli ne tak výraznému jako ve zbylých dvou případech. Tomu odpovídá i věkový průměr lídrů zkoumaných SNK i zvolených kandidátů. Nejmladšímu z nich Janu Farskému z VPS bylo v době nástupu do starostovské funkce 27 let, Martinu Půtovi z HPZ bylo 31 let a Filipu Kořínkovi z VČ bylo 37 let. Na počátku nového tisíciletí se přitom průměrný věk českých starostek či starostů pohyboval kolem 50 let (Ryšavý, Šaradín 2011).⁶

Reakce na krizi

Naprostá většina oslovených zastupitelů, kteří byli v roce 2002 (respektive 2006 a 2010) zvoleni do zastupitelstva na kandidátních listinách zkoumaných SNK, byla podle vlastních slov motivována k politickému angažmá konkrétními politickými kauzami a neutěšeností místních politických poměrů, které postupně začali vnímat jako nepřijatelné (Rozhovory 1–6, 9, 10, 12–15). Jak situaci výstižně shrnul lídr VČ, „*lidi už se na to prostě nemohli koukat*“ (Rozhovor 1). Nepřiměřený rozvoj soukromé sféry a zanedbávání veřejného sektoru se propojily s projevy politické nekompetence, arogance, klientelismu a vážnými podezřeními z korupce, což vytvořilo komplex předpokladů, ze kterého vznikla tři zkoumaná SNK.

Pokud jde o politickou mobilizaci aktivistů SNK, kteří byli zároveň nositeli zmiňované „*revoluční*“ změny, jejich výpovědi jednoznačně posilují hypotézu o tom, že je to prožitek

⁶ Průměrný věk zvolených kandidátů v „*revolučních volbách*“ byl v případě HPZ (rok 2002/11 zastupitelů) 34,6 roků, u VPS (rok 2006/7 zastupitelů) 38,3 roků a v případě VČ (rok 2010/12 zastupitelů) 40,5 roků. Průměrný věk prvních dvou SNK byl výrazně pod věkovým průměrem obou měst. Průměr VČ odpovídal věkovému průměru Černošic a také interpretace „*revoluční změn*“ v roce 2010 jakožto generační obměny zaznívala nejslaběji právě v rozhovorech s černošickými zastupiteli.

krize, jenž představuje nejvýznamnější spouštěč kulturně adaptačních změn (Beck 2004), v tomto případě ochoty přinést „*osobní oběť*“ (Rozhovor 4), „*obětovat čas i reputaci*“ (Rozhovor 3), „*šdit rodinu, koníčky, kamarády*“ (Rozhovory 1, 8) ve prospěch starosti o věci veřejné. Jak přiznal jeden z černošických radních, „*kdybychom v té době měli nějakou normální radnici s normálním smysluplným a důvěryhodným vedením, tak bych do toho asi nešel*“ (Rozhovor 3). Všechna zkoumaná hnutí můžeme proto označit za protestně-reformní hnutí; ostatně pocit frustrace a vyřazenosti, které mobilizují protestní participaci, patří k dlouhodobě usazenému vzorci politické kultury v Česku (Marada 2003; Stachová, Vajdová 2011; Vajdová, Kostecký 1997; Müller 2016). Nicméně všechna zkoumaná SNK si od samého počátku svého vzniku osvojovala také reformní agendu a jejich protestní charakter, který zpočátku jejich existence převažoval, s druhými volbami pominul a převládl jejich reformní ráz. Všechna tři města prošla po oněch „*revolučních volbách*“ poměrně rychlými politickými a správními proměnami směrem k větší transparentnosti, otevřenosti i efektivitě vládnutí, které měly množství společných rysů.⁷ Koneckonců, nový důraz na otevřenost a transparentnost radnic jednoznačně připustili i zastupitelé z opozičních politických skupin, a to ve všech třech zkoumaných případech (Rozhovory 6, 11, 15, 16).

Hnutí a nic než hnutí

Všechna tři zkoumaná SNK, která prosazovala příkladné změny, působila ve vysoce soutěživém a konkurenčním politickém prostředí (srov. Čmejrek, Bubeníček, Čopík 2010), které má v tomto ohledu blízko k vysoké politice. Všechny tři SNK měla podobné (ba shodné) organizační rysy, a všechna tři nesla znaky typické pro sociální hnutí (Znebežánek 1996): absence pevné organizační struktury, modulárnost, absence hierarchie, jejich případnou prchavost prokáže teprve čas (nejstarší z nich HPZ má za sebou již patnáctiletý vývoj). Co je však od typických sociálních hnutí odlišuje, jsou jejich politické ambice. Všechna tři hnutí jsou formálně prezentována kandidátní listinou, všechna ovládla a kontrolovala klíčové orgány města v období od „*revolučních*“ voleb až do ukončení našeho výzkumu. Lze je tedy označit za politická hnutí v sociologickém (nikoliv právním) slova smyslu.

Všechna tři hnutí měla čtyř až pětivrstvou strukturu, která se po jejich vítězném vstupu na radnice relativně stabilizovala a mírně rozrůstala. Byla (a jsou) tažena výrazným lídrem (starosta či starostka), který má kolem sebe *tvrdé jádro* aktivistů (zpravidla místostarosta/ka plus další radní), které je obklopeno *měkkým jádrem* (zastupitelé a lidé, kteří jsou ochotni průběžně politicky pracovat, a kteří jsou ochotni kandidovat na volitelných místech, případně lidé, kteří jsou ochotni pracovat v komisích rady města či ve výborech zastupitelstva), dále okruhem *aktivních příznivců*, kteří jsou ochotni kandidovat na zadních místech kandidátky, tedy s podmínkou, že nebudou zvoleni (Rozhovor 3; Deník 2016) a jsou ochotni k příležitostnému zapojení, např. v předvolební kampani. Konečně na nejvzdálenějším

⁷ Šlo o následující změny a opatření: zveřejňování městských smluv i všech ostatních dokumentů na internetu, zveřejňování detailů o veřejných zakázkách, interaktivní rozpočet, otevření místních periodik pro alternativní názory, zpráhlednění a rozšíření městského webu, zvýšení četnosti konání městského zastupitelstva, zveřejňování audio či video záznamů ze zasedání zastupitelstva, snadná dostupnost zápisů ze zasedání rady, rozšíření úředních hodin pro veřejnost, otevřený diář starosty na internetu, nové formy komunikace s veřejností a mnohá další opatření, kterým byl společný nejen nový důraz na otevřenost a transparentnost, ale také na vyšší efektivitu ve vynakládání veřejných prostředků (např. elektronické aukce, soutěžení nových smluv na odběr veřejných služeb ve spolupráci s okolními městy, zavedení SMS kanálu aj.).

orbitu zkoumaných hnutí najdeme *pasivní* (avšak otevřené) *sympatizanty*, mezi které patří veřejní a slyšitelní podpůrci (a zpravidla také voliči) daného hnutí.

Počty aktivistů jednotlivých vrstev se pochopitelně v čase i místě mohou měnit, avšak pokud jde o aktivistickou základnu a dynamiku zkoumaných hnutí, také zde nacházíme množství společných rysů. Hnutí ovládla městské rady nebo celé zastupitelstvo a stala se nejviditelnějšími (či jedinými) reprezentanty vedení města a svých radnic. Podle vyjádření účastníků našich rozhovorů i podle záznamů našeho zúčastněného pozorování lze kvalifikovaně odhadnout, že celkový počet aktivistů tvrdého a měkkého jádra se ve všech třech případech pohyboval někde v rozmezí 10 až 25 (Rozhovory 8, 10, 14, 17; Deník 2016). Lze také kvalifikovaně odhadnout, že v žádném z našich případů nestoupá počet aktivistů tvrdého jádra nad 10; ačkoli počet aktivistů v rámci jednotlivých vrstev kolísá, narůstá v období voleb a poté opět upadá, kdy se tvrdé jádro redukuje tak na 4 až 6 aktivistů, zpravidla členů rady. Lze odhadnout, že společně s počtem aktivních příznivců mohou mít zkoumaná politická hnutí dohromady zhruba 40 až 60 aktivistů (Rozhovor 10, 14; Deník 2016). Zmíněná čísla jsou mimo jiné determinována počtem volitelných míst z celkového počtu 25 (Hrádek n/N) a 21 (Semily, Černošice) míst na kandidátní listině.⁸

Veřejné učení a smysl pro pluralitu

Lze konstatovat, že společným znakem všech oslovených zastupitelů (ze všech tří obcí) byly výrazné prvky kognitivní otevřenosti, smyslu pro pluralitu a vědomí potřeby i ochoty k veřejnému učení, jak ostatně reflektuje i otevřená politika, jíž byli (a mnozí stále jsou) nositeli. Toto konstatování je podloženo mimo jiné také tím, že právě mezi našimi případy existovaly nepochybné vazby a zkušenostní přelivy. Dokonce lze vztahy mezi našimi městy označit za součást dominového efektu, který probíhal v taktu jednoho volebního období (v letech 2006 a 2010), a jehož součástí byly nepochybně i další obce (Rozhovory 8, 9, 10). Všichni černošičtí respondenti přiznali inspiraci Semilami (Rozhovory 1–6), také bývalý starosta Semil Jan Farský, ale i další podtrhli klíčový význam, jaký pro ně představovala inspirace vzešlá (mimo jiné) právě z Hrádku n/N (Rozhovory 12, 14, 15).

Pozitivní roli v případě Hrádku n/N nepochybně sehrály vazby na přes-hraniční projekty a partnery, jež byly zdrojem jak štedrých financí, na které vnitrozemská města nedosáhla, ale také *know-how*, které v případě německých partnerů představovalo vyšší nároky na kvalitu projektů i jejich následnou kontrolu. Vazba na „evropské peníze“ byla i zdrojem nezávislosti, kterou vyzdvihl bývalý dlouholetý starosta Hrádku n/N (Rozhovor 10). Vazba na zahraniční standardy a zkušenosti byla v tomto případě posílena i díky bývalé místostarostce (ve funkci mezi lety 2002 až 2006), farářce Církve československé husitské (a od roku 2007 také ředitelce Diakonie) a v době výzkumu stále klíčové radní Hedvice Zimmermannové, která měla na německé prostředí silné profesní i osobní vazby.

Své překvapení nad stavem místních politických poměrů při svém příchodu do Hrádku n/N v roce 2002 i jisté vědomí své průkopnické práce v tehdejších českých poměrech

⁸ Jak vyjádření oslovených zastupitelů, tak terénní výzkum z Černošic naznačuje, že aktivistická robustnost VČ se pohybuje na spodní hranici těchto odhadů, zatímco počty aktivistů VPS a HPZ se mohou blížit i k horní hranici. Lze se domnívat, že tento rozdíl může být způsoben rozdílným časovým a sociálním kontextem; jednak hnutí VČ je z našich zkoumaných hnutí nejmladší, a jednak Černošice vykazují znaky velkoměstského prostředí, jehož anonymita i vyšší mobilita představují pro bujení politického hnutí tohoto typu větší omezení, než maloměstské prostředí dalších dvou případů.

shrnila následovně, „[...] *když jsem se vrátila z Mnichova [...] tak jsem říkala: ‚Ty hele, co se to tady děje? My jsme na Klondajku.‘ A stavební firmy tady měly hodně dobré podmínky v té době [...] a opravdu asi to město pocítovalo potřebu změn, a došlo k těm změnám. Ko-neckonců tento náš model otevřené politiky, komunikace s lidmi, převzaly nejdříve Semily, později třeba Doksy, Bílý Kostel, všude kde jsme to předali, tam se to ujalo. Takže opravdu bylo vidět, že jsme intuitivně šli tou správnou cestou*“ (Rozhovor 9).⁹

Právě díky specifickému prostorovému a sociálnímu kontextu nacházíme v každém z našich případů odlišné zdroje a mechanismy re/produkce kognitivní otevřenosti, jež oslovené zastupitele charakterizuje. Specifikum Hrádku n/N spočívá v tom, že německé i polské příhraniční místní elity nevnímají jako cizinu. Podle vyjádření bývalé místostarostky a současné radní, posuzují své problémy automaticky z „*pohledu všech těch tří zemí*“ (Rozhovor 9). Vazba na ne-český kulturní kontext je v případě Hrádku n/N součástí každodenního politického i občanského provozu. Tato jakási „*aktivní hranice*“ je obsluhována zejména prostřednictvím nejrozličnějších aktivit partnerských měst (Hrádek n/N, Zittau, Bogatynia) a představuje vydatný zdroj kulturního střetávání, včetně četných příležitostí k veřejnému učení. „*Aktivní hranice*“ také evidentně slouží, jak v různé míře naznačují všichni hrádečtí zastupitelé (Rozhovory 7 až 11), jako mechanismus umožňující posilování smyslu pro názorovou a zájmovou pluralitu i pro formování přeshraniční solidarity a integrace (Müller 2014).

Situace Semil je také specifická. Nejviditelnějším nositelem hodnot kognitivní otevřenosti a smyslu pro pluralitu – kromě současného vedení radnice a námi zkoumaného hnutí VPS – byla zejména komunita orientovaná na waldorfskou pedagogiku. Městem zřízená a podporovaná soustava waldorfského vzdělávání (mateřská, základní i střední škola) představuje výrazný, ba unikátní, prvek Semil.¹⁰ Mimořádné postavení komunity organizované kolem waldorfské filosofie, která v minulosti měla kandidáty na kandidátce VPS, a v době výzkumu byli dva z osmi zastupitelů VPS s touto komunitou úzce provázáni, nám oslovení zastupitelé opakovaně potvrdili (Rozhovory 12–14, 17; všichni VPS). Formativní vliv „*waldorfské komunity*“ na VPS, potažmo na místní politické klima, explicitně pojmenoval bývalý starosta Semil Jan Farský následovně, „[...] *je to silná komunita. Je hrozně cenné tady mít lidi, kteří jsou v kontaktu s jinými společnostmi, komunitami i mimo město a kteří obohacují to prostředí. Ten mix je úplně geniální [...] jsou to lidé, kteří přicházejí s novými neotřelými myšlenkami [...] je na nich znát, že oni nemají takové to uzavřené myšlení, že to cestování a setkávání s jinými lidmi opravdu rozšiřuje obzory*“ (Rozhovor 14).

Předpoklady kognitivní otevřenosti a smyslu pro pluralitu jsou v Černošicích determinovány především blízkostí Prahy jakožto kosmopolitní evropské metropole. Podobně jako v případě Semil i Hrádku n/N, také v případě oslovených černošických zastupitelů najdeme vysoké zastoupení profesní i osobní zkušenosti s ne-českým kontextem. Životopisy

⁹ Také bývalý starosta Hrádku n/N přiznává, že „*my jsme si na spoustu věcí museli přijít sami, měli jsme hnedka v té první radě kluka, který dělal počítače, [...] když jsme něco slíbili, tak on měl jako ty jedničky a nuly, nebyl ten typ, že někde mezi tím najdeme něco, takže zveřejňování všech směrnic na internetu byl jeho nápad*“ (Rozhovor 10). Určitě stojí za zmínku, že kognitivní otevřenost zastupitelů ze všech tří měst je orientována nejen na přijímání, ale také na předávání zkušeností. Pocit širší odpovědnosti vedení radnice po roce 2006 se u Semil projevil tím, že v rámci programu partnerských měst navázaly spolupráci s ukrajinskou Koločavou (Rozhovor 14). Poptávka po „*smysluplnosti*“ politického konání a potřeba předávat zkušenosti dál „*na východ*“ v podobě snahy navázat partnerství s městem na Ukrajině zazněly také z úst černošických zastupitelů (Rozhovor 1, 5).

¹⁰ Podobně kompaktní soustava veřejného waldorfského vzdělávání existovala (v době výzkumu) pouze v Příbrami.

kandidátů VČ ve volbách 2010 a 2014 ukazují, že většina z nich měla intenzivní (často každodenní) „zahraniční“ zkušenost.¹¹

Opozice, díky bohu za ni!

V průměru 36 % občanů zkoumaných měst nevěřilo v účinnost diskuse jako vhodného politického nástroje, 50 % považovalo konfliktní diskusi za zásadní překážku při řešení problémů, 59 % se domnívalo, že pokud má člověk dobrý záměr, je dobré ho prosadit rovnou bez dlouhého schůzování a 51 % občanů věřilo, že slušní a rozumní lidé dojdou vždy k jednomyslnému stanovisku (IPSOS 2014). Vzhledem k rozdílné vzdělanostní struktuře je překvapivé, že mezi městy nebyly v tomto ohledu významné rozdíly (menší než 10 %, pouze u poslední zmíněné otázky to bylo více).¹² Tato zjištění ukazují na poměrně slabě rozvinutý smysl pro zájmovou a názorovou pluralitu na straně občanské veřejnosti.

V autostylizaci oslovených zastupitelů naopak nacházíme rozvinutý smysl pro pluralitu zájmů, čili pozitivní vztah k opozici a k diskusi představuje hodnotovou orientaci, která se zdá být kongruentní s morálním profilem oslovených zastupitelů. V jistém kontrastu s občanskou veřejností zkoumaných obcí, všichni účastníci našich rozhovorů vnímali existenci opozice jako potřebný a „zdravý“ mechanismus kontroly a brzdy politické moci, a to jak na celostátní, tak na místní úrovni. „*Díky bohu za opozici*“, shrnula lapidárně černošická místostarostka (Rozhovor 6). Nikdo z oslovených zastupitelů se nevyjádřil v tom smyslu, že opozice ve městech velikosti našich případů není potřebná. Instituci opozice vnímali oslovení zastupitelé jako nejúčinnější pojistku před nejrůznějšími pokušeními moci, jakými jsou „*pocit vítěze*“ či „*provozní slepota*“ (Rozhovory 2, 7, 15). Při interpretaci vztahu k opozici často zaznívalo vědomí nejednoznačnosti a komplikovanosti veřejného rozhodování a přesvědčení o nezastupitelnosti opozice při nalézání přijatelných kompromisů; v rozhovorech se opakovaně vyskytovaly odkazy na „*pochyby*“ či „*omylnost*“ vlastního rozhodování (Rozhovor 2, 4, 8, 15). Společným rysem zkoumaných SNK byla také existence silné vnitřní oponentury, která svědčí o autonomii jejich členů a která, zdá se, posiluje především tehdy, když je vnější opozice pasivní.

Politikaření aneb ritualizace opozice

Dalším signifikantním společným rysem všech případů bylo zřejmé rozlišování různých stylů opoziční politické práce. Všichni oslovení zastupitelé vypíchli (byť v různé míře) prospěšnost „*věcné*“ a „*konstruktivní*“ opozice, kterou zřetelně vymezili vůči „*destruktivní*“ opozici jakožto pouhému „*politikaření*“, které popisovali slovy „*opozice pro opozici*“, „*negace pro*

¹¹ Na kandidátce VČ najdeme zastoupeny vysokoškolské pedagogy, lékaře, umělce, a velmi často kandidáty s manažerskou zkušeností z nadnárodních firem. Je charakteristické, že pokud jde o otevřenost ne-českému kontextu na straně občanské veřejnosti, naše dotazníkové šetření zjišťující zájem o evropské záležitosti ukázalo, že mezi našimi případy existovaly významné odlišnosti. Zatímco v Černošicích sledovala evropské záležitosti „často“ či „příležitostně“ většina obyvatel (57 %) a „nikdy“ méně než třetina (28 %), v Hrádku n/N i Semilech většina obyvatel evropské dění nikdy nesledovala, a „často“ pouze 2 % obyvatel, což je čtyřikrát méně, než v Černošicích. Zde sledovalo evropské politické dění „často“ 8 % obyvatel, což je dokonce nepatrně více, než v případě místního politického dění, které sledovalo „často“ pouhých 7 % obyvatel (IPSOS 2014).

¹² V Černošicích byla zaznamenána poněkud silnější opora pro zájmovou pluralitu, když v dosažitelnost „*nepochybných řešení mezi slušnými a rozumnými lidmi*“ věřilo 41 % občanů, zatímco v Hrádku n/N to bylo 58, v Semilech 54 %.

negaci“ či „házení klacků pod nohy“ (Rozhovory 3, 9, 15). Zastupitelé poukazovali na četné negativní důsledky politikaření a odsuzovali je, ačkoli někteří zastupitelé připustili, že i politikaření může mít za určitých okolností na kvalitu rozhodování pozitivní vliv, například v tom, že se musejí lépe připravit na veřejná zdůvodňování svých rozhodnutí (Rozhovor 1, 2, 4).

Z hlediska vnímání intenzity politikaření v místní politice se však mezi městy ukázaly významné rozdíly. Zástupci HPZ si na politikaření stěžovali nejméně ba vůbec (s výjimkou krátkého období po převzetí vedení radnice v roce 2002), někteří naopak poukazovali na naprostou absenci jakékoli opozice i na to, že nejefektivnější opozicí jsou zastupitelé HPZ sami sobě (Rozhovory 8–11). Tomu konec konců odpovídají volební výsledky v posledních čtyřech volbách. V Hrádku n/N jsme také zaznamenali jasné znaky konstruktivní opoziční práce (Rozhovor 11), když místostarosta označil spolupráci s nejvýznamnějším opozičním zastupitelem a předsedou kontrolního výboru za „úžasnou“ (Rozhovor 7).

Zatímco v Hrádku n/N politikaření po krátké počáteční epizodě téměř vymizelo a poté se sporadicky objevovalo „pouze před volbami“ (Rozhovor 9), na semilskou politickou scénu politikaření nepopíratelně vstoupilo, jak vyplývá ze všech zde uskutečněných rozhovorů, v roce 2014 (tedy po dvou volebních obdobích dominance VPS).¹³ Tento obrat nepopíratelně započal již v roce 2010, kdy se stal Jan Farský (v té době starosta Semil) poslancem. Na základě výpovědí zastupitelů lze konstatovat (Rozhovory 13, 14, 15), že stigma vysoké politiky významně poškodilo reputaci starosty Farského a v menší míře i ostatní zastupitele z jeho platformy. Jak si postěžoval sám Farský: „hned druhý den, když už jsem nebyl jen starosta, ale už jsem k tomu byl i poslanec, tak jsem ve výrazech lidí viděl, jak se to zhoršilo [...] najednou jsem byl ten hrozný poslanec z Prahy“ (Rozhovor 14). Podobně se vyjádřil jeden ze zastupitelů tvrdého jádra VPS: „Dokud Jan Farský nebyl v parlamentu, tak měl mnohem větší podporu. Jakmile se z posledního místa dostal do parlamentu, tak okamžitě to byl ten „zatracený“ poslanec, i když tou volbou se nestalo nic víc, ale ty lidi to ovlivňuje. A člověk rozumí mnoha důvodům, proč to tak je“ (Rozhovor 13). Dokonce dlouholetý opoziční zastupitel popsal situaci nastalou po volbách 2014 jako „[...] vytvoření politické fronty proti Janu Farskému“. Osobní rovinu a prvky politikaření jasně odsoudil, situaci popsal jako zbytečně vyhrocenou a polarizující celou semilskou veřejnost. V rozhovoru přiznal, že „[...] je [mu] z toho smutno“ (Rozhovor 15).

Také na černošické politické scéně se politikaření podle oslovených zastupitelů výrazněji objevilo po volbách 2014 (tedy po jednom volebním období dominance VČ), ačkoli ne v takové míře jako v Semilech. Černošický starosta připustil, že proměna atmosféry na zastupitelstvu byla doprovázena politikařením, ačkoliv od „maximálně tří osob, a jenom někdy“ (Rozhovor 1). Nástup politikaření na zastupitelstvu po roce 2014 ve srovnání s předchozím volebním obdobím máme potvrzeno také od ostatních černošických zastupitelů, kteří byli zastupiteli před rokem 2014 i v následujícím volebním období (Rozhovory 2–5) a vyplývá také ze zúčastněného pozorování (Deník 2016). Někteří zastupitelé politikaření vnímali jako ne příliš významné (Rozhovor 4, 5), jiní jeho nárůst nesli s větší nelibostí (Rozhovor 3).

¹³ I přes své volební vítězství (35 %) v roce 2014 odešla VPS na 4 měsíce do opozice, avšak po neúspěšném pokusu ostatních politických stran udržet funkční koalici a po vyjádření nedůvěry starostce a jednomu z místostarostů, se představitelé VPS opět ujali vedení města. Politické formace odstoupivších zastupitelů poté nastoupily cestu pasivní resistance. Podle vyjádření zastupitelů VPS odešli ze všech výborů i komisí, opakovaně odmítli účast ve vedení města a jejich zastupitelé poté dokonce údajně hlasovali proti návrhu, který (ještě coby radní) sami připravili (Rozhovory 10, 13, 17). Zdá se tedy, že po volbách 2014 zažívaly Semily ritualizaci opozičnictví par excellence, jak ostatně dokládají také videozáznamy ze zasedání zastupitelstva, které jsou dostupné na webových stránkách Semil.

Participace veřejnosti a její vnímání očima politických elit

Starousedlíci versus náplavy

Pokud jde o vnímání štěpících linií, které strukturují místní politické prostředí, nezdá se, že by podle oslovených zastupitelů v některé z našich obcí významně rezonovaly konflikty mezi starousedlíky a novousedlíky, (jež navíc představují spíše symbolické, než empiricky doložitelné kategorie). Při vzniku zkoumaných hnutí hrálo důležitou roli územní plánování a někteří ze zastupitelů považovali územní plánování za politikum *par excellence*, nebo dokonce za jakýsi prvotní impuls politizace komunálního rozhodování vůbec (Rozhovory 2, 4). Jak ukazují i další výzkumy, může jít o významnější specifikum suburbánních lokalit v blízkosti velkých měst (Vobecká, Kostecký 2007; Kubálek, Bubeníček 2012), kde se občané obávají slabě regulované plošné zástavby, která postupně snižuje kvalitu života díky kobercovému zastavování krajiny (*sprawl*), které zpravidla není doprovázeno patřičným rozvojem občanské a dopravní vybavenosti.

Nicméně, ve všech zkoumaných obcích vnímali zastupitelé (a nutno říci, že v Černošicích to byla většina zastupitelů) představitele novousedlíků jako velmi aktivní skupinu obyvatel (Rozhovory 1, 4, 6, 7, 14). Vliv novousedlíků byl v Černošicích logicky nejvýraznější, neboť jsou s fenoménem nově příchozích konfrontováni nejmasivněji. A jak se vyjádřili starosta i místostarosta města, nově příchodí obyvatelé jsou v mnoha ohledech „*velmi nároční*“ (Rozhovory 1, 2).

Ale ani v Semilech není význam novousedlíků ve veřejném životě zanedbatelný. Významná (možná nejvýznamnější) část tohoto segmentu se do Semil přistěhovala právě kvůli waldorfskému školství. Nadprůměrnou aktivitu waldorfské komunity ve veřejném životě potvrdili jak bývalý starosta i současný místostarosta Semil (Rozhovory 14, 17), tak semilský aktivista *par excellence*, který za „*nejlepší participaci*“ ve městě považoval právě tu přicházející z waldorfské komunity (Rozhovor 18).

Ani v Hrádku n/N není přistěhovalectví neznámý jev. Stěhují se tam často lidé z „*libereckého paneláku*“, které láká dostupnější příroda (Rozhovor 8). Současný místostarosta Hrádku n/N poukázal na to, že se jedná zpravidla o rodiny s malými dětmi, které „*[...] mají zájem to prostředí kolem sebe utvářet*“ (Rozhovor 7). Také bývalý starosta Hrádku n/N považuje rodiny s dětmi za aktivní součást občanské veřejnosti, a rodičovství dokonce za častý iniciační spouštěč širší občanské odpovědnosti: „*s malými dětmi to je možná poprvé, kdy ti lidé pochopí, že když nebudou aktivní, tak se jim může stát, že ničeho nedosáhnou. Takové ty věci s dětskými hřišti, mateřská centra a tak, tak to je první chvíle, kdy mají lidé pocit, že by měli do toho, jak funguje ten veřejný prostor, začít nějak víc mluvit [...]* Bohužel pak je to také tak, že když ty děti odrostou, tak ti rodiče zase z toho dění víceméně zmizí“ (Rozhovor 10).

Kočárkový aktivismus jako stimul pro občanskou společnost?

Právě vnímání „*maminek*“ jako nejaktivnějšího občanského segmentu zaznívá ze všech našich případů (Rozhovor 1, 4, 6, 7, 8, 18). Nejvýrazněji pak vyzdvihují vysokou aktivitu maminek právě černošičtí zastupitelé, kterým podle jednoho vyjádření „*více záleží na kvalitě veřejného prostoru*“ a vytrvaleji (než tatínkové) „*táhnou*“ vytčené projekty (Rozhovor 4). Tato interpretace je koneckonců ve shodě s jinými výzkumy suburbánních lokalit (Vobecká, Kostecký 2007; Kubálek, Bubeníček 2012). Naše rozhovory jasně ukazují, že vyhraněnější

představy o kvalitě veřejného prostoru i vyšší ochotu a schopnost občanské mobilizace nachází zastupitelé ve všech třech případech právě mezi rodiči s malými dětmi, kteří mají vyšší vzdělání i příjmy, a kteří mají vyšší nároky na kvalitu veřejného prostoru. Proto jsou také otevřenější k jeho výraznějším proměnám.

Lze se domnívat, že mladí rodiče (zpravidla maminky, nikoli však výlučně) vnímají kvalitu veřejného prostoru prizmatem svých představ o zájmech a potřebách svých dětí, tzv. citlivěji jak z pohledu bezpečnosti, tak z pohledu množství a kvality městských škol i školek a příležitostí k volnočasovým aktivitám. Zdá se, že jakožto právoplatní zástupci svých dětí jsou častěji než ostatní ochotni „vyjít ze svých ulit“ (Rozhovor 10) a pomocí nejrůznějších forem občanské participace hájit a prosazovat potřeby svých (nesvéprávných) dětí, které zpravidla vnímají jako potřeby své vlastní. Jako kdyby rodičovství představovalo nejpřirozenější i nejsilnější zdroj jistého přesahu (transcendence) nad rámec rodinného prostředí, který občany motivuje ke starosti o věci veřejné. To samo o sobě však neříká nic o povaze jejich participace. Jak si ukážeme níže, náš výzkum přináší množství důkazů o tom, že starost o veřejný prostor je často doprovázena „křikem“ a „urputností“. Jako kdyby veřejné představovalo pouhou extenzi *soukromého*, které je třeba bránit před nepatřičnými a málo důvěryhodnými intervencemi ze strany volených zástupců.

Kolovrátek NIMBY a vládnutí bez věcné zpětné vazby

„Ty dva světy si prostě nerozumí“ shrnul lapidárně semilský občanský aktivista „*par excellence*“ vztahy mezi veřejností a radnicí (Rozhovor 18). Z výpovědí zastupitelů lze dovodit, že z hlediska frekvence nevolební participace se ve své funkci setkávají s participací příležitostně-impulsivní a průběžně-strategickou. Oba typy lze na základě výpovědí dále dělit z hlediska její motivace na participaci vzdorovitou a utvářející.

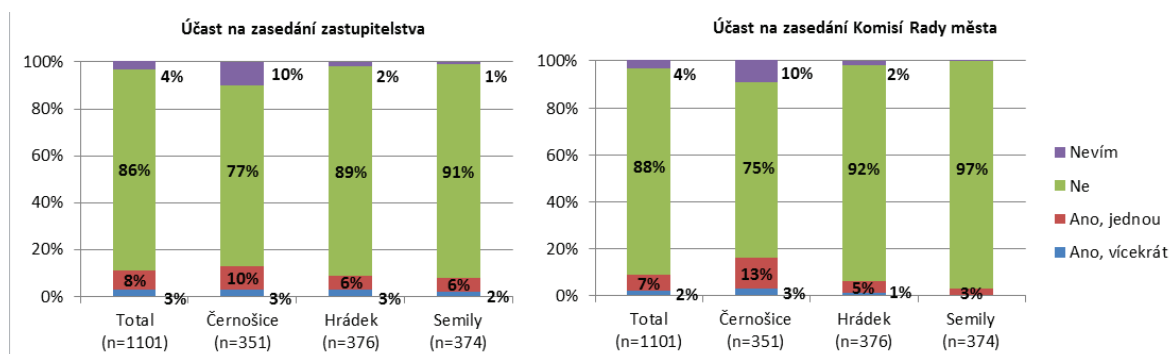
Hypotézu o převaze občanské participace v duchu „*ne na mém dvorečku*“ (NIMBY) potvrzují výpovědi všech účastníků rozhovorů. Asi nekritičtěji se vyjádřil místostarosta Hrádku n/N: „*pokud sousedovi bude hořet barák, tak dokud nebudou lítat jiskry na jejich střeche, tak je to víceméně nezajímá. Je to přehnané, ale prostě je to tak*“ (Rozhovor 7). Zároveň ve všech třech obcích platí, že „*kolovrátek NIMBY*“ (Rozhovor 5) není ze strany zastupitelů vnímán příliš pozitivně, při nejlepším neutrálně. Starostové Černošic i Hrádku n/N konstatovali, že občané navíc přicházejí se svým vzdorem často pozdě, když už konkrétní rozhodnutí nelze zvrátit (Rozhovor 1, 8). Také ve věcech obecního významu zastupitelé jasně dokládají, že pokud jsou občané aktivní, tak ve smyslu odmítání či kritizování přijatých rozhodnutí, zřídka kdy nabízejí konstruktivní participaci ve formě předkládání vlastních návrhů. Zdá se tedy, že pokud jde o občanskou nevolební participaci, nejsou zkoumaná města nijak výjimečná. Množství výzkumů české (ale i zahraniční) komunální politiky dochází k závěru, že NIMBY představuje pravděpodobně nejvýznamnější spouštěč občanské participace (Egner, Sweeting, Klok 2013; Nový 2016; Vobecká, Kostelecký 2007; Stachová, Vajdová 2011). Většina participujících občanů na místní úrovni participuje především (či pouze) v případech, kdy se jich konkrétní záležitosti bezprostředně dotýkají, přičemž motivace k participaci je téměř vždy vzdorovitého rázu.

Zkušenost zastupitelů potvrzuje i naše dotazníkové šetření. U všech forem participace (tj. účast na chodu zájmové, profesní, sportovní, charitativní či politické organizace či obecní samosprávy) platilo, že ve všech třech obcích byly více jak tři čtvrtiny občanů zcela pasivní, a že naprostá většina uskutečněných aktivit měla pouze „*občasný*“ ráz. „*Pravidelná*“

participace se u všech forem pohybovala v rozmezí 6 a méně procent (IPSOS 2014). Ve všech třech případech zastupitelé poukazovali na to, že segment aktivních občanů tvoří velmi malý a setrvalý okruh osob (Rozhovory 3, 4, 7, 9, 10, 14); jak se lapidárně vyjádřil hrádecký starosta, veřejného života se účastní „*stále jedni a ti samí lidé*“ (Rozhovor 8).

Ve všech třech případech jsme také zaznamenali stesky zastupitelů nad tím, že ne vždy se daří získat dostatek občanů pro práci v komisích rady města (Rozhovory 5, 8, 14, 17), což se zdá být poněkud překvapivé především v případě Černošic, kde deklarovalo účast (i ochotu účastnit se) na provozu místní samosprávy výrazně více občanů, než v Hrádku n/N a Semilech (IPSOS 2014). Pokud ovšem v rámci třech obcí porovnáme míru „*opakované*“ účasti, zjistíme, že je velmi vyrovnaná a velmi malá (3 % a méně), a že v segmentu aktivních občanů dominují ve všech třech případech (a nejvýrazněji právě v Černošicích) občané s jedinou účastí (viz Graf A). Jde tedy o participaci příležitostnou a je důvodné předpokládat, jak si ukážeme na základě analýzy rozhovorů, že jde o participaci vzdorovitěho rázu, nikoli o participaci, která by byla nesena motivací podílet se na utváření a rozvoji města. Takovou motivaci lze spíše předpokládat u občanů s opakovanou účastí na provozu místní samosprávy.

GRAF A: Účast na provozu obecní samosprávy, listopad 2014

Zdroj: IPSOS 2014.

Dále lze vypořizovat jasné rozdíly ve vnímání občanské participace, které jsou pravděpodobně zapříčiněny specifickou vzdělanostní strukturou našich případů, mezi černošickými zastupiteli na straně jedné a semilskými i hrádeckými zastupiteli na straně druhé. Výpovědi o převaze participace typu NIMBY prokládají hrádečtí i semilští častěji také stesky nad všeobecnou občanskou pasivitou a apatií (Rozhovory 7, 11, 14, 18).¹⁴ V rozhovorech s černošickými zastupiteli naopak silněji a častěji rezonovaly znaky „*únavy*“ z přemíry negativních zpětných vazeb a z nedostatku (či absence) pozitivních věcných reakcí. Všichni černošičtí zastupitelé shodně, i když v různé míře, poukazovali na to, že jsou konfrontováni převážně s negací a vzdorem. V jejich výpovědích také opakovaně a častěji zaznívala kritická hodnocení participace vzdorovitěho typu (a nikoli pouze té ve vztahu k „*vlastnímu dvorečku*“).¹⁵

¹⁴ „*Hrozně špatně se nám daří ty lidi dostat do hry*“ postěžoval si dlouholetý semilský starosta (Rozhovor 14). Vysokou míru veřejné pasivity ve své výpovědi sebekriticky hodnotil také semilský občanský aktivista par excellence, který je dlouhodobým kritikem radnice, „[...] ty lidi to vůbec nezajímá. To je to, co mě na celé té komunální politice štve, nejdříve mě to překvapovalo a dneska už mě to nepřekvapuje, [...] oni [občané], ať mají názor jakýkoliv, tak jsou prostě líní“ (Rozhovor 18).

¹⁵ Místostarosta Černošic se domníval, že lidé „*jsou aktivní, až když se něco nelíbí*“ (Rozhovor 2). Jeden z aktivistů tvrdého jádra VČ, který byl před rokem 2010 čtyři roky v opozici a poté 4 roky radní, a poté zastupitel pověřený územním plánováním, dokonce soudí, že vzdorovitá participace v Černošicích představuje vlastně

Ve výpovědích všech černošických zastupitelů také nezřídka zaznívaly projevy rozčarování a relativní demotivace k politické činnosti, právě jako důsledek nedostatku věcných či pozitivních zpětných vazeb. Jak poznamenali někteří zastupitelé, zpětné vazby jsou navíc nezřídka emocionálně podbarvené, často moralizující.¹⁶ Stížnosti ze strany zastupitelů se netýkají obsahu komunikace, ale výlučně formy. Své rozpaky nad formou komunikace shrnul aktivista tvrdého jádra VČ následovně: „[...] *vadí mi bez ohledu na obsah ty tóny komunikace, která je a priori postavená* [...] všechno je špatně a neříkají, jak by to mělo být jinak. *Tak to je to, co mě nejvíce unavuje, bez ohledu na obsah. A naopak jakoby, ať už ten obsah je jakýkoli, tak když to člověk řekne tak nějak normálním tónem. Stalo se tohle, ale navrhol bych tohle, tady jsou důvody, proč by to tak šlo, tak to je fér* [...] *ale takových je minimum*“ (Rozhovor 3).

Výstižně a s dávkou naléhavosti shrnul absenci pozitivních věcných vazeb a její důsledky současný starosta Černošic. Situaci místní občanské participace vnímal v širším kontextu, když současně poukazoval na komunikační deficity v politické kultuře a potřebu občanského vzdělávání. „*Myslím si, že toho negativismu je tolik, že pokud se mu nebudeme aktivně bránit* [...] *tak ta společnost na tom není dobře. Pořád tam vidím velký rozdíl oproti [Západu], v tomhle vidím velký deficit české společnosti. Neumíme se ani vyjadřovat, neumíme komunikovat* [...] *dopoledne tu byla novinářka z Českého rozhlasu, tak jsme mluvili taky o škole, [...] ptala se mě, jakou školu si vlastně představuju já. Já jsem říkal, školu, která bude z dětí vychovávat dobré lidi, zajistí, aby je vzdělání bavilo, aby chápaly jeho důležitost, není důležitý vědět láčkovce, ale je důležitý, aby ten člověk uměl sdělit konstruktivní kritiku, zpětnou vazbu tak, aby dosáhnul nějaký změny a ne aby toho člověka urazil, to třeba vůbec neumíme. Brit napíše: Vidiš, to je výborná myšlenka, já si to nechám projít hlavou. Čech napíše: Pěkně jsi mě naštvál*“ (Rozhovor 1). Aspekty politického vzdělávání jakožto nutné součásti politické komunikace s veřejností jsou ostatně patrné také ve vyjádřeních dalších zastupitelů napříč všemi našimi případy (Rozhovory 6, 8, 9, 10, 13, 14). Na nízkou míru politické gramotnosti a potřebu vzdělávání poukázal i semilský aktivista, když konstatoval, že „[občané] *nadávají jako malé děti, které neumí číst ani psát a nerozumí vůbec ničemu*“ (Rozhovor 18).

Z analýzy rozhovorů i z našeho šetření vyplývá, že naprostá většina oné „nadprůměrné“ politické participace v případě Černošic, která má většinou příležitostnou (ba jednorázovou) povahu, jde na konto participace vzdorovitého rázu. Tato participace ovšem není typickou NIMBY participací, ale zaměřuje se také na veřejný prostor v širším slova smyslu. Starosta Černošic to vyjádřil velmi lapidárně, když parodoval postoj konkrétní skupiny občanů bouřících se proti provozu malého výletního parníku: „*Já se koupu v Berounce, tak ať tu nejezdí lodě*“ (Rozhovor 1). U celé řady veřejných kauz – ať už šlo o rekonstrukci náměstí, železnice, konkurs na ředitele školy – nacházíme zřejmou paralelu se zmíněným výrokiem (Deník 2016).

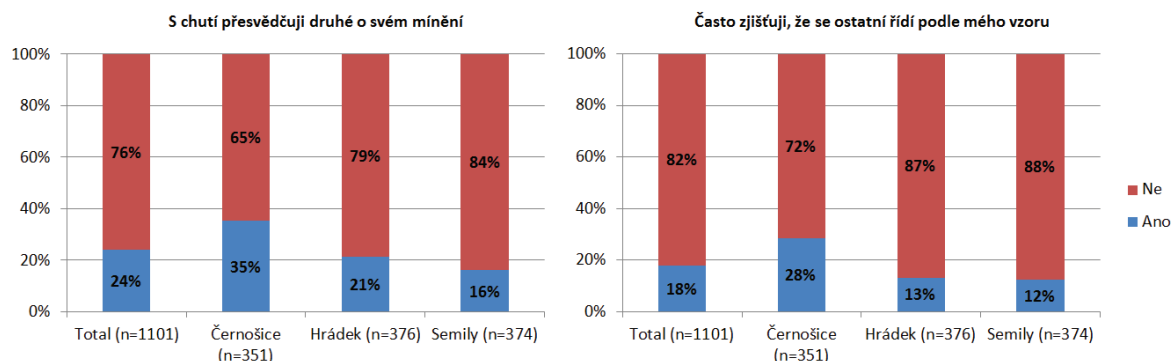
Příčiny tohoto specifika Černošic si jejich starosta vysvětluje následovně: „[...] *rozhodně jsou lidi v Černošicích hodně aktivní, možná víc než v jiných městech v tom, že mám pocit, že tu máme vysoký podíl těch, kteří jsou zvyklí řídit svůj život, jsou to lidi vzdělanější, úspěšnější, bohatší, náročnější a to se může projevat pozitivně, ale i negativně* [...] *každý má pocit, že ten jeho názor je správný* [...]“ (Rozhovor 1). Ostatně také data našeho dotazníkového šetření

výlučnou formu občanské participace, když poznamenal, že „*ta jediná zpětná vazba, kterou dostáváme, je ta negativní, protože když se něco udělá dobře, [...] všichni jsou spokojeni, nikdo nic neříká*“ (Rozhovor 3).

¹⁶ „Většinou když už se někdo ozve“, postěžoval si aktivista tvrdého jádra VČ, je to „*neuvěřitelně urputné* [...] *je z toho cítit, jak má dvojnásobně zvýšenou tepovou frekvenci a jenom jakoby ten vztek z toho číší. Ale nedá se s tím nic moc dělat*“ (Rozhovor 3). „*Občas někdo na začátku křičí a na konci se omluví, že se nechal unést*“ popsal příležitostné komunikační úspěchy starosta Černošic (Rozhovor 1).

posilují tuto domněnku a dokládají validitu starostova hodnocení. Černošice vykázaly podstatně vyšší podíl sebevědomých občanů (54 %), kteří věří, že v případě potřeby budou schopni ovlivnit chod místní samosprávy. Naproti tomu v Hrádku n/N to bylo 40 %, v Semilech pouhých 29 % (IPSOS 2014), což je vzhledem k dvojnásobnému zastoupení vysokoškoláků v Semilech oproti Hrádku n/N překvapivé zjištění. Vyšší míra asertivity i sebevědomí černošické veřejnosti, která se zdá být hustěji prosycena názorovými vůdci, a je v daleko častějším kontaktu s politickými představiteli města, je jasně zřetelná z následujícího Grafu B (IPSOS 2014).

GRAF B: Názorové vůdcovství ve třech městech, listopad 2014

Zdroj: IPSOS 2014.

Demokratický paradox aneb jak se na věci podívat v zájmu těch, kteří nepřišli?

Ze všech rozhovorů je zřejmé, že za základní předpoklad dobrého vládnutí považují zastupitelé nejen vysokou míru transparentnosti, ale také množství participačních příležitostí a snahu co nejvíce vtáhnout širokou veřejnost do politického dění. Tuto snahu považují za důležitou i přesto, že na straně veřejnosti poptávku po zapojení do veřejného rozhodování, jak už bylo řečeno, většinou nenacházejí. Této situaci koneckonců odpovídají i výsledky našeho šetření, které ukazují silné podřízené etatické rysy v politické kultuře všech tří měst. Přestože téměř všichni občané považovali péči o veřejný prostor za důležitou, naprostá většina (zhruba 2/3) přikládala odpovědnost za veřejný prostor radnici (IPSOS 2014).

Deliberace za moc nestojí, ale stojí to za to

Vzhledem k výše řečenému není překvapivé, že oslovené zastupitele lze označit za zřejmě příznivce deliberativní demokracie. Jedno z mezinárodních srovnání preferovaných forem občanské participace mezi zastupiteli ukazuje, že čeští zastupitelé patří k evropskému průměru, pokud jde o jejich oblibu deliberativních forem vládnutí (Sweeting, Copus 2013). Ačkoli jde o obtížně srovnatelné výzkumy, naše závěry naznačují, že oddanost principům deliberativní demokracie představuje významný hodnotový atribut politických elit našich případů. Účastníci rozhovorů jednoznačně připustili, (v jistém kontrastu s občanskou veřejností), že diskuse je pro formování veřejného zájmu i pro dotváření zájmů zainteresovaných stran nepochybně prospěšná. Jak bylo ukázáno výše, občanská veřejnost našich měst je v doceňování významu diskuse podstatně váhavější či rozpolcenější. Ačkoli mnozí ze zastupitelů vyjádřili skepsi nad tím, zda je diskuse vždy přínosem pro formování veřejné politiky,

přesto trvali na tom, že pro legitimitu přijímaných rozhodnutí je i neplodná diskuse důležitá (Rozhovor 1, 2). Dlouholetá zastupitelka (od 2006) Černošic hovoří v této souvislosti o „demokratickém paradoxu, protože když se k něčemu neudělá veřejná diskuze, tak to okamžitě všichni kritizují a všechno [...] je špatně a když teda tu diskuzi zahájíme, tak není zájem diskutovat, [...] přijdou jeden dva [...]. Takže lidem spíš jde asi o to mít tu možnost se vyjadřovat, než vyloženě chtít nějak zasahovat“ (Rozhovor 4). Vyjádření podobného rázu zaznívají od zastupitelů všech tří měst (Rozhovory 3, 4, 8, 14, 15).

Ještě pregnantněji to vyjádřil starosta Černošic: „Setkání ke konkrétním i obecným věcem jsou určitě prospěšná, protože zaprvé ty lidi mají možnost o tom něco říct a my samozřejmě získáme další pohledy na věc a zároveň, i když to může znít trochu ošklivě, učiníme za dost tomu projednání a [...] když něco rozhodneme, aniž bychom to projednali veřejně, tak to rozhodnutí lidi hůř akceptují. Když uděláme schůzku s občany, po které je stav úplně stejný, nic se nezmění, tak jsme to ale projednali a to rozhodnutí je akceptované. Takže vlastně je to někdy taková jakoby hra, že se to musí probrat“ (Rozhovor 1).

Jeho slova posilují hypotézu o legitimizačně-integrační funkci deliberace, která je založena na přesvědčení, že je třeba přihlížet nejen k výsledku politického procesu, ale také k jeho charakteru. Důležitý je onen pocit, že požadavky občanů byly vyslechnuty, a i když nebyly momentálně zohledněny, občanům to dává jistotu, že bude možno je vznést kdykoli v budoucnu, což posiluje jejich důvěru v politický systém jako takový (Taylor 1994).

Pro tento předpoklad ovšem nenacházíme oporu na strukturní rovině analýzy. Nepodařilo se prokázat předpoklad, že by praxe dobrého vládnutí posílila ve zkoumaných případech veřejnou důvěru v politické instituce. Podle výzkumu CVVM se důvěra v instituce zastupitelstva a starosty v Česku dlouhodobě drží nad hranicí 60 %. V Černošicích naopak zastupitelstvu důvěrovalo (v listopadu 2014) pouze 45 % a starostovi 40 % občanů, v Semilech ještě nižších 39 (zastupitelstvo) a 38 % (starosta), v Hrádku n/N to bylo sice podstatně vyšších, na poměry ČR však pouze mírně nadprůměrných 66 (zastupitelstvo), respektive 72 % (starosta), (IPSOS 2014). Základní analýza dat ze všech tří případů poukazuje (s využitím chí-kvadrát testu a chí koeficientu) na statisticky významnou, avšak slabou pozitivní korelaci mezi důvěrou v zastupitelstvo (i ve starostu) a účastí v komunálních volbách. I v případě nevolební participace mají občané důvěřující svému zastupitelstvu tendenci být statisticky významně aktivnější. Jedná se však opět o téměř zanedbatelnou souvztažnost.

Legitimizační dilema: mlčící většina a křičící menšiny

Jak už bylo řečeno, vládnutí ve všech třech obcích se odehrává v prostředí, kde je naprostá většina občanské nevolební participace orientována výhradně na obranu soukromého zájmu, nikoli na veřejný zájem. To je na jedné straně pochopitelné, a pochopení pro to vyjadřují i mnozí zastupitelé (Rozhovor 3, 4, 7, 8). Na druhou stranu jejich výpovědi naznačují, že vládnutí bez věcných (pozitivních) zpětných vazeb může mít negativní důsledky nejen na motivaci politických elit se o volené funkce ucházet či je obhajovat, ale také na reflexivitu i otevřenost politických institucí samých.

Nedostatek věcných zpětných vazeb staví před zastupitele legitimizační dilema, což je asi také jeden z hlavních důvodů, proč se naprostá většina zastupitelů celkem jednoznačně označila za „zmocněnce“ (*trustee*), tedy za zastupitele, kteří se řídí v prvé řadě vlastním úsudkem. Také v tomto ohledu se tři města nezdají výjimečná. Stylizace zastupitele jakožto zmocněnce (na rozdíl od stylizace jakožto „delegáta“, či „stranického pěšáka“) v českých

podmínkách jednoznačně převažuje (Ryšavý, Šaradín 2011; Karlsson 2013). Černošický starosta zdůvodnil své sebe-pojetí „zmocněnce“ následovně: *„Já vlastně úplně názor veřejnosti neznám, abych se podle něho mohl řídit. Já od té veřejnosti slyším argumenty pro i proti, ale pořád musím počítat s tím, že jsem mluvil se třemi lidmi, třeba, ale zodpovídám se 6 000, takže řídím se asi víc svými názory. Svoje svědomí a názory a volební program a nějaká konzistentnost“* (Rozhovor 1).

Mnozí zastupitelé však připustili (Rozhovory 1, 2, 3, 4, 14, 15), že je někdy velmi obtížné (ba nemožné) nenechat se ovlivnit hlasem „křičící, urputné“ menšiny, která se na konkrétní projednávání dostaví. V rozhovorech se zastupitelé Semil i Černošic zaznívá kritika participace občanské veřejnosti právě také z toho důvodu, že všeobecná pasivita opticky posiluje vliv oněch „křičících“ a „urputných“ menšin (či jedinců) a staví před zastupitele nelehkou výzvu, jak prosazovat veřejný zájem bez dostatečné podpory veřejnosti. Bývalý starosta Semil poukazoval na nepřiměřený vliv pouhých tří aktivních občanů. *„Dnes bych řekl, že tady máme v devítitisícovém městě tři kverulantské debatéry a to je všechno. To je hrozně málo. Přesto výrazným způsobem ovlivňují veřejné mínění a ovlivňují i nás na radnici, protože jsou slyšet“* (Rozhovor 14).

Velmi podobně charakterizoval svoji zkušenost se zmiňovaným legitimizačním dilematem starosta Černošic: *„V české politické kultuře pokud jsou lidi spokojení, tak se prostě neozývají a ozývají se, pokud [spokojení] nejsou a myslím si, že to vede k docela dalekosáhlým důsledkům, které nejsou pro tuhle společnost dobrý, protože prostě se na ně potom upíná víc pozornosti a mají větší vliv, než jim přísluší. Křičící menšina dokáže ovlivnit i lidi ve vedení, určitě nás ty menšiny ovlivňují, snažíme se to odfiltrovat, snažíme se nerozhodovat podle nálad na zastupitelstvu, protože předpokládáme, že tam k tomu danému bodu přišli jen ti, kteří nesouhlasí, snažíme se si uvědomovat, že ve chvíli, kdybychom rozhodli podle toho, jaká nálada v sále v té chvíli je, a je třeba úplně jednoznačná: „okamžitě zastavit, okamžitě zrušit, okamžitě odvolat“, tak potom by se ale ozvali další lidi, který by tím byli zklamaný, protože oni to vidí jinak, oni jsou spokojení, a proto nepřišli“* (Rozhovor 1). Schopnost posuzovat rozhodování „očima těch, kteří nepřišli“ (Rozhovor 15) a zároveň vzdorovat tlaku „křičící“ menšiny, je jistě podmíněna osobnostními dispozicemi i sociálním prostředím. Z našich rozhovorů vyplývá, že tomuto tlaku někdy čelili všichni oslovení zastupitelé. Není asi překvapení, jak ukázaly rozhovory, že schopnost tento tlak snášet či zvládat je mezi zastupiteli rozložena nerovnoměrně.¹⁷

Mezi potřebou *leadershipu* na straně jedné a požadavkem vtažení široké veřejnosti do politického rozhodování na straně druhé účastníci rozhovorů rozpor většinou nespatořovali. Zastupitelé se zkušeností s exekutivní funkcí (Rozhovory 1, 2, 7, 8, 10, 12) argumentovali podobně jako bývalý starosta Semil Farský, že tu *„diskusi přece chci taky [...] a pak je na tom leaderovi, aby rozhodl a odůvodnil to“* (Rozhovor 14). Kupodivu ani jednou jsme od oslovených zastupitelů neslyšeli, že by bylo třeba participační příležitosti omezovat či názory „křičících“ menšin ignorovat. Nicméně na nebezpečí a tendenci k instinktivnímu uzavírání se,

¹⁷ Pod pokličku komunikační strategie vedení hrádecké radnice nás nechal nahlédnout současný starosta. *„Vím, že někteří mě mají stále zakonzervovaného jako toho spíše arogantního nebo neústupného, se kterým se komunikuje někdy složitě. Protože jsme to takhle měli nastavené s mým předchůdcem, kdy on byl ten usměvavý starosta a já jsem byl ten tvrdý místostarosta. Takže taková ta pozice na hodného a zlého, ale ono to fungovalo [...] v tuhle chvíli je to tak, že já mám vedle sebe hodného místostarostu. Takže místo abych byl já chráněný a tím mohl být ten usměvavý, tak on je ten hodný, takže já teď chráním místostarostu. Před tím jsem chránil starostu v tom, že pokud byla kontroverzní témata, tak jsem je k němu moc nepouštěl a automaticky jsem si je bral na sebe“* (Rozhovor 8).

keré může být důsledkem „*obraného mechanismu*“ před přemírou negativních zpětných vazeb, protože „*někdy je těch negativních reakcí na člověka opravdu moc*“ (Rozhovor 1), potvrdila jedna z aktivistek tvrdého jádra, bývalá černošická místostarostka. Toto nebezpečí popsal následovně: „*jako kdyby se ta radnice vlastně pořád bála toho být zdrojem i těch informací s tím znamínkem mínus. Pořád chce vypadat pozitivně*“ (Rozhovor 6).

Efekt uzavírání se, který nutně vede k jisté resignaci na (odpovědnost jakožto) vystavování se veřejné kontrole (*accountability*), se zdá být v situaci absence pozitivních/věcných zpětných vazeb a přemíry negativních zpětných vazeb celkem srozumitelný. Chcete-li vládnout ve prospěch mlčící většiny, a pokud jsou slyšet jenom „*křičící*“ a „*urputné*“ menšiny vyznačující se apriorní nedůvěrou, jak více či méně naznačují všechny naše rozhovory, vyplývá z toho pochopitelný závěr: nevycházet ukvapeně vstříc požadavkům „*křičících*“ menšin a doufat v dobrý výsledek příštích voleb. Také na komunální úrovni může představovat „*cynismus přirozený obranný mechanismus mnoha politiků*“ (Rozhovor 14), kterým se brání před nehostinností politického angažmá, a který může být vnímán jako nutná podmínka zachování si „*psychického zdraví*“ (Rozhovor 6).

Jakkoli zní takový závěr pochopitelně, v rozhovorech se zastupiteli jsme (ani náznakově) projevy cynismu nezaznamenali. Žádný ze zastupitelů, kteří v průběhu našeho rozhovoru vyjádřili (byť s různým důrazem) pocity „*zklamání*“, „*smutku*“, „*naštvaní*“ nad stavem občanské veřejnosti, nevykazoval známky cynismu. Zato projevy frustrace zaznívaly v rozhovorech se zastupiteli opakovaně. I to se zdá být srozumitelné, spíše jejich absence by byla překvapující. Vždyť moderní člověk formuje svoji identitu na principu kompetence, jejíž uznání odvisí od míry morální integrity konkrétního prostředí, ve kterém o uznání své kompetence usiluje (Erikson 1974). Naráží-li však opakovaně na projevy apriorní nedůvěry, což pro oslovené zastupitele není zkušenost nijak neobvyklá, spíše velmi běžná, může propadat oprávněnému pocitu zneuznání, který nutně vyvolává frustraci.

Pro uchování „*psychického zdraví*“ volí účastníci rozhovorů evidentně různé strategie. V rozhovorech zaznívá ale víra, že pozitivní ohlasy „*existují*“, jenom „*nepřicházejí*“ (Rozhovor 3), nebo že jediná spolehlivá zpětná vazba jsou volby (Rozhovory 1, 14), které ostatně dopadají pro oslovené zastupitele velmi dobře a pro kandidáty třech zkoumaných SNK obzvlášť. Jak se vyjádřil dlouholetý zastupitel Černošic, jeden z aktivistů tvrdého jádra, „*je těžké si to v té hlavě vyvažovat, a pořád si tam ty pozitivní [hlasy] jako domýšlet, že tam jsou, ale jenom se neozývají*“ (Rozhovor 3). Zdá se, že podpora ze strany rodiny (ačkoli v mnoha případech nikoli bezvýhradná), kterou všichni zastupitelé deklarovali, stejně tak jako podpora ze strany přátel, vytvářejí dostatečné zdroje uspokojení a zdravé identity, „*aby se z toho člověk nezbláznil úplně*“ (Rozhovor 3). Vraťme se však opět ke třem zkoumaným SNK.

Demokracie znamená strany

Ačkoli mnozí političtí sociologové dochází k jednoznačnému závěru (Borecký, Prudký, Swianiewicz 2002; Egner, Sweeting, Klok 2013; Ryšavý, Šaradín 2011), že politické stranictví hraje v komunální politice malou a stále menší roli a také ve dvou rozhovorech se zastupiteli zazněly výroky typu „*na malé město nepatří politika ve smyslu prosazování politických stran*“ (Rozhovory 2, 9), naše rozhovory naopak posilují hypotézu, že stranictví (a klidně můžeme přidat adjektivum „*politické*“), hraje v našich třech městech významnou roli a plní řadu manifestních i latentních funkcí. Samozřejmě, že zde nemluvíme o etablovaných parlamentních stranách, ale o stranictví (*factions*), jak o něm mluví například James Madison

v Listu federalistů 10, když poukazuje na to, že svobodné prostředí plodí pluralitu a pluralita nutně vyvolává stranictví (Madison 1994).

Právě v souvislosti s legitimizačním dilematem a přemírou „*negativních zpětných vazeb*“ (a nedostatkem „*věcných zpětných vazeb*“) v otázkách veřejného zájmu, je třeba zkoumaná hnutí považovat za klíčovou platformu pro artikulování cílů veřejné politiky, kde politické cíle procházejí prvním testem legitimacy. Navíc testem, který je možno z hlediska kritérií deliberativní demokracie považovat za náročnější, než testy následné.¹⁸ Asi nejpregnantněji pojmenoval funkci politického stranictví na místní úrovni místostarosta Černošic, když vyjádřil přesvědčení o tom, že „*každý [zastupitel] musí mít někde vzadu takovou tu zpětnou vazbu s tou v uvozovkách svojí veřejností*“ (Rozhovor 2). Mnoho zastupitelů napříč zkoumanými politickými hnutími, ale i mimo ně, poukázala na důležitost diskusí a zpětných vazeb, kterých se jim dostává v rámci jejich politických platforem (Rozhovory 2, 8, 12, 14, 17).

Tři zkoumaná politická hnutí jsou ve svých obcích zavedenými komunikačními sítěmi s vyhraněnými etiketami, které nejen re/produkují, ale také re/prezentují určitý politický étos i styl, a které pomáhají kontaktovat, selektovat a rekrutovat nové aktivisty s podobnými hodnotovými a politickými orientacemi, čímž posilují životaschopnost hnutí. Jak to vyjádřil bývalý starosta Semil, „[...] *není problém naplnit kandidátku. Naštěstí máme dobré jméno, takže lidé nemají problém se s námi spojit*“ (Rozhovor 14). Významnou latentní úlohou zkoumaných politických hnutí je jejich integrační funkce, když vytvářejí a nabízejí morálně integrovaný sociální kontext, který jejich aktivistům nabízí zdroje uznání, a který jim nabízí pocit uspokojení a smysluplnosti. To jim pomáhá snášet nepříjemné aspekty jejich politického angažmá.

Soudržnost zkoumaných hnutí ovšem není dána názorovou či zájmovou shodou v silném slova smyslu, ale právě sdíleným „*protokolem přesvědčování*“ (Fraser 2013). Už bylo řečeno, že oslovené zastupitele lze označit za příznivce i praktikanty deliberativní demokracie. Kromě zmiňovaných morálních předpokladů jim to umožňují jejich osobnostní předpoklady. Pokud to argumentačně trochu vyhrotime, konfrontace s „*křičícími*“ a „*urputnými*“ menšinami a s oním často „*pavlačovým stylem či tónem*“, který mnohé z nich, jak z rozhovorů jasně vyplývá, neskonale irituje, v nich zmiňovaný pocit výjimečnosti a sounáležitosti ještě posiluje.

Můžeme tak konstatovat, že také ve třech zkoumaných případech platí známý výrok Antonína Švehly, že „*demokracie znamená strany*“. Politická hnutí plní ve vztahu k veřejné politice funkci artikulační, agregační i legitimizační, ve vztahu k občanské veřejnosti nabízejí prostředí hodnotově vyprofilovaných participačních příležitostí a ve vztahu ke svým aktivistům nabízejí prostředí morální integrity, které aktivistům vytváří zdroje pro formování zdravých identit, jež jsou naplňovány pocity smysluplnosti a uspokojením (Erikson 1974).

Ačkoli v některých rozhovorech zazněla úvaha, že nejlepší by „*možná*“ bylo v obecních volbách předkládat pouze jednu kandidátní listinu „*slušných lidí*“ (Rozhovory 2, 9), náš výzkum ukazuje na množství významných funkcí, které místní politická hnutí v našich případech plní. Jejich význam je posilován jak slabostí komunikačních kanálů a legitimizačních zdrojů, tak vysokou mírou stigmatizace politické činnosti v české politické kultuře.

¹⁸ Tvzení vychází z přístupu Offeho a Preusse (1991), kteří vymezují deliberativní demokracii pomocí tří kritérií: orientací na fakta, na druhé, na budoucnost.

Osvícená vláda elit nebo urputná vzdoro-demokracie, anebo obojí? (pokus o typologii)

Je otázka, čím je způsobena nepatrně nižší míra strategické utvářecí participace veřejnosti v Semilech oproti Hrádku n/N. Vždyť v Semilech nacházíme více než dvojnásobné zastoupení vysokoškoláků. Svoji roli nejspíš hrálo dominantní postavení bývalého starosty Farského. Semily se tak jeví jako jakási **periferní osvícená demokracie** s výraznými maloměstskými rysy. Negativní roli však sehrál „efekt Farský“, který polarizoval veřejnost, komplikoval a dosud komplikuje vládnutí i veřejnou komunikaci, které jsou v posledních letech výrazně negativně ovlivněny politikařením. To všechno občany zrazuje od veřejné angažovanosti.

Černošice naopak vykazovaly znaky jakési **suburbánní vzdoro-demokracie** s výraznými osvícenými a kosmopolitními rysy. Díky specifickému sociálnímu a prostorovému kontextu jsou rysy de-motivace elit či uzavírání se – jakožto důsledek nadměry negativních zpětných vazeb – nejmarkantnější právě zde. Náš výzkum tak naznačuje, že budovat politickou reputaci v suburbánním prostoru může být komplikovanější, než v prostředí maloměsta. To může mít několik vzájemně provázaných důvodů.

Prvním, zřejmě nejvýznamnějším důvodem, může být už zmiňovaná „vyšší náročnost“ černošické veřejnosti, která se týká jak jejich „pozitivních“, tak „negativních“ rysů; ve vnímání vládnoucích černošických elit „negativní“ rysy oné „náročnosti“ spíše převažují nad rysy „pozitivními“. Na tuto vyšší „náročnost“ občanské veřejnosti, pokud jde o kulturu konfliktů, explicitně a s nelibostí černošičtí zastupitelé opakovaně poukazovali. Také další data našeho výzkumu naznačují, že větší koncentrace občanských elit v suburbánním prostoru způsobuje, že jsou zdejší politické elity konfrontovány s „náročnější“ veřejností, což se projevuje mimo jiné také v intenzivnější vzdorovitosti „křičících“ menšin či jednotlivců. To může vést k brzkému „otrávení“ na straně elit a k předčasné resignaci na politickou odpovědnost za věci veřejné. Jak pregnančně konstatovala aktivistka tvrdého jádra a bývalá místostarostka Černošic, „déle jak dvě období se to dělat nedá“ (Rozhovor 6). To je vzhledem k vysokému zastoupení vysokoškoláků překvapivé zjištění. Vyšší míra vzdělání a asertivity na straně jedné, a nízké občanské vzdělání a kompetence na straně druhé, tak možná poněkud paradoxně ústí do náročnějšího a politicky hůře zvladatelného sociálního prostředí, které se vyznačuje větším počtem konfliktů, avšak nízkou kulturou jejich zvládání. Pozitivní potenciál konfliktů tak zůstává většinou nevyužit.

Druhým důvodem může být pozice pražského satelitu a s ní související vyšší míra mobility i anonymity, které způsobují, že černošická veřejnost vnímá – více než ta hrádecká a semilská – místní politiku prizmatem pražské, či dokonce centrální politiky. Stigma velké politiky tak ulpívá více na černošických elitách, než na elitách hrádeckých a semilských, ačkoli vstup místního politika do tzv. vysoké politiky vytváří, jak bylo ukázáno v případě Semil, podobný efekt. Tato interpretace ostatně posiluje jinde formulovaná zjištění, že populačně rostoucí obce bývají kritičtější vůči své samosprávě než obce populačně stagnující, a že samospráva je hodnocena kritičtěji v obcích s vyšší mírou politické participace (Bernard, Kostecký, Illner, Vobecká 2011).

Třetím důvodem obtížnější akumulace politické reputace v suburbánním prostředí může být menší zakotvenost části politických elit v místní komunitě, která je proměnlivějším a anonymnějším prostředím. To může mimo jiné urychlovat efekt vyhoření na straně politických elit.

Svoji roli však mohou hrát také vyšší očekávání na straně elit samých. Mezi našimi případy lze z rozhovorů vyzorovat rozdíly jak mezi očekávanými zastupiteli, tak kvalitou veřejného diskurzu. Černošičtí zastupitelé jsou sice konfrontováni s „náročnější“ veřejností, než hrádečtí

a semilštěj, zdá se však, že tento vztah může platit i obráceně, totiž že černošičtí zastupitelé mají od „svých“ občanů a od kvality veřejného diskurzu vyšší očekávání, než jejich semilštěj a hrádečtí kolegové. Ačkoli všechny tři politické platformy operují na principech deliberace, z našich rozhovorů vyplývá, že černošičtí zastupitelé snášejí disonanci svého „*stranického*“ diskursu na straně jedné a dominantního „*pavlačového*“ veřejného diskursu na straně druhé nejhůře. A protože se tyto disonance objevují poměrně často a v souvislosti s většinou významných politických témat, vyšší očekávání pochopitelně způsobují také hlubší deziluzi.

Především z Hrádku n/N zaznívala vyjádření, která svědčí o tom, že zastupitelé zde nemají od kvality veřejného diskursu vždy vysoká očekávání, rozhodně ne taková, jaká mají zastupitelé Černošic. Vyšší vzdělanostní odstup vládnoucích elit od občanské veřejnosti (vyšší mocenský diferenciál) tak může paradoxně vést k vyšší odolnosti snášet a vzdorovat „*pavlačovému*“ stylu politiky, kterou v jejich vyjádřeních – v porovnání s černošickými elitami – vskutku nacházíme. Hrádek n/N lze proto nejlépe charakterizovat jako **osvícenou nekonfliktní vládu elit** s výraznými maloměstskými rysy a s blahodárnými efekty, které jsou vyvolávány přes-hraniční spoluprací a komunikací. Hrádek n/N se vyznačuje slabou (či žádnou) opozicí, absencí politikaření a submisivní, ale spolkově aktivní veřejností. Pozitivní roli zde hraje „*aktivní hranice*“, jež je obsluhována permanentní spoluprací s polskými a německými partnery. Ačkoli také hrádecký Martin Půta se stal v roce 2012 hejtmanem Libereckého kraje, hrádecká elita se podle všeho symbolickému zašpinění vysokou politikou dokázala vyhnout. Důvody mohou být dva: jednak funkce hejtmana, jak ukazují dlouhodobá šetření CVVM, se přeci jen těší vyšší veřejné důvěře, než funkce poslance. Navíc Půta po svém usednutí do hejtmanského křesla na funkci starosty resignoval (ačkoli zůstal nadále radním). Naopak Farský zastával v letech 2010 až 2014 obě funkce současně, což vedlo k poklesu veřejné podpory jak jeho samého, tak celé VPS, která sice v roce 2014 opět vyhrála volby, zaznamenala však výrazný pokles získaných hlasů.

Shrnutí

Obecně řečeno, cílem našeho výzkumu byla interpretace kontextu politických změn, které vedly k nastolení dobrého vládnutí v městech menší velikosti (5–15 tisíc obyvatel), včetně porozumění charakteristikám politických aktérů, kteří tyto změny prosazovali. Dobrým vládnutím jsme označovali důraz na politické změny posilující transparentnost, odpovědnost (*accountability*) a efektivitu vládnutí. Postupovali jsme metodou případové studie, která se zaměřila na analýzu tří případů, které vykazovaly množství příkladných znaků s vysokou vypovídající hodnotou o fenoménu dobrého vládnutí. Teoretické zajištění výzkumu kombinovalo komplementární teorii občanské společnosti a Giddensovo pojetí institucionální změny. Výzkum byl založen zejména na obsahové analýze 18 polostrukturovaných rozhovorů (činnostní přístup), která byla obohacována a prokládána statistickou strukturní analýzou vzešlou z dotazníkového šetření. V případě Černošic bylo vedeno také šestileté zúčastněné pozorování (Deník 2016). Vedení výše zmíněnými koncepčními přístupy, formulovali jsme baterii pěti vzájemně propojených a navazujících výzkumných otázek:

1. Jaké faktory vedly k mobilizaci občanských elit a k nástupu příkladných politických změn?
2. Jaké kognitivní atributy a kompetence politických aktérů doprovázely prosazování příkladných změn?

3. Byl nástup příkladných změn doprovázen nárůstem občanské participace, která by politickým elitám poskytovala potřebné poznávací a legitimizační zázemí?
4. Vedly tyto příkladné změny, které přinesly rozšíření participačních příležitostí, k posílení reflexivity a legitimacy místních politických institucí. Lze tedy předpokládat pozitivní korelaci mezi participační a legitimizační dimenzí občanské veřejnosti?
5. Jaké lze interpretovat významné odlišnosti mezi zkoumanými případy v závislosti na rozdílném mocenském diferenciálu, tedy vzdělanostním, případně prostorovém i časovém kontextu? (Pokus o typologizaci případů).

Ke zkoumaným změnám začalo docházet po volbách v roce 2002 (Hrádek n /N), 2006 (Semily), a 2010 (Černošice). Ve všech třech případech vykazovaly tyto změny znaky „malé revoluce“ ve stylu i efektivitě vládnutí. Tyto změny byly vyvolány a prosazovány zástupci politických hnutí, která ve zmiňovaných volbách ovládla radnice. Tento stav trval až do ukončení našeho výzkumu. Souhrnně lze konstatovat, že mezi našimi případy jsme identifikovali množství společných znaků jak v povaze vládnutí a jeho doprovodných projevů, tak v charakteristikách politických hnutí a jejich představitelů.

Analýza rozhovorů ukázala, že hlavním spouštěčem politické mobilizace občanských elit ve všech třech případech byl prožitek hluboké a dlouhodobé krize místních politických poměrů. Je signifikantní, že mezi představiteli zkoumaných politických hnutí existovaly dominové efekty a vztahy vzájemného učení. Zatímco představitelé všech tří měst vykazovali vysokou míru kognitivní otevřenosti a potřeby veřejného učení, v závislosti na specifickém kontextu případů lze identifikovat rozdílné mechanismy re/produkce těchto hodnotových orientací, které lze považovat za klíčové determinanty dobrého vládnutí (kosmopolitní Černošice, semilské waldorfství, hrádecké přes-hraničí). Roli politické opozice považovali oslovení zástupitelé za důležitou a zřetelně odlišovali konstruktivní opozici od politikaření. Oslovené zastupitele lze jednoznačně označit za příznivce i praktikanty deliberativní demokracie, kteří v preferování deliberativních forem vládnutí pravděpodobně převyšují český průměr.

Pokud jde o občanskou veřejnost, ve všech případech patřily podle mínění zastupitelů k neaktivnějšímu občanskému segmentu rodiny s malými dětmi. Jak ukazuje dotazníkové šetření z listopadu 2014, strategická průběžná participace veřejnosti byla ve všech třech případech srovnatelná a velmi nízká. Také z výpovědí zastupitelů jasně vyplývá, že dominantním participačním módem byla příležitostná vzdorovitá participace (NIMBY), která je převážně motivována ochranou vlastních partikulárních zájmů. Pro všechny tři zkoumané případy platí, že naprostá většina občanů zůstává ve „svých ulitách“ a vůči místní politice si udržují značnou distanci, nejméně to platí pro Černošice, které se vyznačují větší asertivitou a sebevědomím občanské veřejnosti.

Nezdá se tedy, že by prosazování dobrého vládnutí bylo doprovázeno významnějším nárůstem občanské participace a nejspíše také nevedlo k posílení legitimacy místních politických institucí; ačkoli na mikroúrovni analýzy nacházíme zřejmé důkazy o tom, že mnozí zastupitelé jsou – na základě své politické zkušenosti – přesvědčeni o existenci pozitivní korelace mezi participační a legitimizační dimenzí občanské veřejnosti (poukazováno bylo na participačně-deliberativní formy, jakými jsou veřejná slyšení či schůzky politiků s občany). Statistická data z našich tří měst však spíše posilují hypotézu o inverzním vztahu mezi legitimitou a participací. Tento závěr je také v souladu s výpověďmi zastupitelů, kteří na druhé

straně vnímají občanskou participaci, jež je doprovázena projevy nedůvěry, jako intenzivní (ba nejintenzivnější) participační vzorec. Ostatně ani negativní korelace mezi mírou transparentnosti a otevřenosti vládnutí na straně jedné a mírou veřejné důvěry v politické instituce na straně druhé, není v Evropě neznámý jev (Grimmelikhuijsen 2010).

Ve třech zkoumaných případech staví pasivní občanská veřejnost politické elity, které jsou oddány principům dobrého vládnutí, před obtížné legitimizační dilema. Politická kultura slabých (či absentujících) pozitivních a věcných zpětných vazeb vytváří situaci, ve které jsou zastupitelé nuceni rozhodovat „*ve prospěch těch, kteří se neozývají*“. Za jedno z nejvýznamnějších zjištění zde prezentovaného segmentu našeho výzkumu považujeme poznatky o významu a komplexnosti multifunkční dynamiky „*politického stranictví*“ v menších městech. Náš výzkum prokázal klíčový význam místního politického stranictví, které pomáhá politickým elitám výše zmíněné legitimizační dilema zvládat. Všechna tři zkoumaná politická hnutí představovala „*malou* [deliberativní] *veřejnost*“, která motivovala i morálně integrovala své aktivisty, a představovala nenahraditelné prostředí artikulace a deliberativního ověřování cílů i prostředků veřejných politik a jejich legitimacy. Všechna tři politická hnutí představovala platformu jak politické socializace a rekrutování aktivistů, tak mechanismus generování a re/produkování specifických politických kompetencí i politické kultury.

Překvapivé jsou také poznatky o vztah mezi determinantou vzdělání a dobrým vládnutím. Náš výzkum ukazuje, že vzdělání nemusí představovat klíčový stabilizátor demokratizace a hlavní determinantu strategické a na veřejný zájem orientované participace, jak předpokládá kánon západní politické sociologie (např. Lipset 1959). Náš výzkum sice potvrzuje, že vzdělání je hlavní determinantou občanské participace, ale vzdělání samo o sobě říká málo (nebo vůbec nic) o její povaze, neříká mnoho o schopnostech a dovednostech vyjednávat, uzavírat a dodržovat dohody, neříká nic o respektu k pravidlům, nic o toleranci či o smyslu pro zájmový a názorový pluralismus, které nutně kvalitu veřejné diskuse a tím i rozhodovacích procesů podmiňují. Náš výzkum naznačuje hypotézu, že vysokoškolské vzdělání se v českých podmínkách často projevuje jako mocnitel sebe-zájmu. Vysokoškolské vzdělání jistě posiluje občanské sebevědomí a asertivitu, nikoli však schopnost sebeomezení, tu jako kdyby opticky – pohledem politických elit, ale i veřejnosti samé – spíše snižovalo.

Není snad v Česku vysokoškolské vzdělání doprovázeno socializací ve prospěch liberálních a demokratických hodnotových orientací? Jako kdyby vzdělání občané dávali přednost protestování před mocí samou, což nevytváří příznivé podmínky pro demokracii jakožto samovládu. Kultura protestu je jistě účinnou překážkou nástupu autoritářství. Je otázka, zda je však dostatečnou podmínkou rozvoje (a především udržitelnosti) dobrého vládnutí. Dominance kultury protestu může působit destruktivně, není-li vyvažována kulturou kompromisu a věcných zpětných vazeb mezi občanskou veřejností a politickými institucemi. Kultura protestu může sama o sobě nahlodávat víru v efektivitu a utvářející sílu demokracie. Náš výzkum tak podporuje hypotézu, že český vzdělávací systém není dostatečně prostoupen liberálně-demokratickými aspekty občanského vzdělávání.

Je otázkou dalšího výzkumu, které faktory hrají v otázce udržitelnosti dobrého vládnutí hlavní roli. Zde prezentované poznatky dotvrzují produktivnost zvoleného teoretického rámce i formulovaných výzkumných otázek. Získané odpovědi obsažně charakterizují situovanost jednání politických aktérů a jeho souvislosti jak se strukturními a mocenskými faktory, tak s reflexivní a transformační kapacitou politických aktérů a jejich seskupení.

LITERATURA:

- BECK, Ulrich (2004). *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- BERNARD, Josef.; KOSTELECKÝ, Tomáš; ILLNER, Michal; VOBECKÁ, Jana (2011). *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- BORECKÝ, Jaroslav; PRUDKÝ, Libor; SWIANIEWICZ, Pawel (2002). *Demokracie na místní úrovni ve střední a východní Evropě*. Praha: POINT.
- COHEN, Jean; ARATO, Andrew (1992). *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, MA: MIT Press.
- ČERMÁK, Daniel; VOBECKÁ, Jana a kol. (2011). *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- ČMEJREK, Jaroslav (2003). Lokální a regionální politické stranictví v ČR. In DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; HEROUTOVÁ, Andrea (eds.). *II. Kongres českých politologů. Praha – Suchdol 5.–6. 9. 2003*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, pp. 271–280.
- ČMEJREK, Jaroslav; BUBENÍČEK, Václav; ČOPÍK, Jan (2010). *Demokracie v lokálním politickém prostoru*. Praha: Grada.
- DAHRENDORF, Ralf (1991). *Úvahy o revoluci v Evropě v dopise, který měl být zaslán jistému pánovi ve Varšavě*. Praha: Evropský kulturní klub.
- DAHRENDORF, Ralf (1997). *After 1989. Morals, Revolution and Civil Society*. London: Macmillan Press LTD & St. Antony's College, Oxford.
- DENÍK (2016). *Terénní výzkumný deník vedený v rámci zúčastněného pozorování z pozice zastupitele města Černošice v letech 2010–2016*, Müller, K. B., nepublikováno.
- EGNER, Björn; SWEETING, David; KLOK, Pieter-Jan; eds. (2013). *Local Councillors in Europe*. Stuttgart: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-01857-3>
- ERIKSON, Erik (1974). *Dimensions of a New Identity*. New York: Norton.
- EUROPEAN COMMISSION (2016). *Eurobarometer: Life Satisfaction* [Online; cit. 14. 11. 2016]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Chart/getChart/chartType/gridChart/themeKy/1/groupKy/1/savFile/805>.
- FLEISSNER, Kamil; MÜLLER, Karel, B. (2016). Radniční listy jako hlásné trouby politiků? Místní periodika jako indikátory demokratizace na lokální úrovni. *Mediální studia/Media Studies*. Vol. 10, no. 1, pp. 113–139.
- FRASER, Nancy (2013). *Transnationalizing the Public Sphere*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1984). *Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (2012). *Proměna intimity: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál.
- GRIMMELIKHUIJSEN, Stephan (2010). Transparency of Public Decision-Making: Towards Trust in Local Government? *Policy & Internet*. Vol. 2, no. 1, pp. 5–35. <https://doi.org/10.2202/1944-2866.1024>
- HALL, John; ed. (1995). *Civil Society: Theory, History and Comparison*. Cambridge: Polity Press.
- INGLEHART, Ronald (1990). *Cultural Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- IPSOS (2014). *Zpráva z výzkumu Černošic, Semil a Hrádku nad Nisou*. CAPI. 1101 respondentů. Praha: IPSOS, nepublikováno.
- JÜPTNER, Petr (2001). Komunální koalice a politické modely. *Politologická revue*. Vol. 6, no. 2, pp. 147–158.

- JÜPTNER, Petr (2004). Komunální koalice a politické modely. *Politologická revue*. Vol. 10, no. 2, pp. 81–100.
- KARLSSON, David (2013). Who do the local councillors of Europe represent? In EGNER, Björn; SWEETING, David; KLOK, Pieter-Jan (eds.). *Local Councillors in Europe*. Stuttgart: Springer, pp. 97–119. https://doi.org/10.1007/978-3-658-01857-3_6
- KUBÁLEK, Michal; BUBENÍČEK, Václav (2012). Charakter lokální politiky v suburbánním politickém prostoru. *Acta Politologica*. Vol. 4, no. 3, pp. 284–305.
- LIPSET, Seymour, M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*. Vol. 53, no. 1, pp. 69–105. <https://doi.org/10.2307/1951731>
- MADISON, James (1994). The Federalist No. 10 (1787). In UROFSKY, Melvin, L. (ed.). *Basic Readings in U. S. Democracy*. Washington: United States Information Agency, pp. 45–48.
- MARADA, Radim (2003). *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- MÜLLER, Karel, B. (2003). Koncept občanské společnosti: pokus o komplementární přístup. Tocquevillovské dědictví a giddensovská perspektiva. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Vol. 39, no. 5, pp. 607–624.
- MÜLLER, Karel, B. (2006). The Civil Society-State Relationship in Contemporary Discourse: A Complementary Account from Giddens' Perspective. *The British Journal of Politics & International Relations*. Vol. 8, no. 2, pp. 311–330. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856x.2006.00212.x>
- MÜLLER, Karel, B. (2014). Aktivní hranice a evropeizace veřejné sféry. Jak „stejný“ může být i „jiný“ a naopak. *Sociológia/Slovak Sociological Review*. Vol. 46, no. 4, pp. 412–433.
- MÜLLER, Karel, B. (2016). K čemu instituce? Jsme přeci samí slušní lidé! Příčiny, důsledky a řešení nedůvěry v zastupitelské sbory v Česku. *Politologická revue/Czech Political Science Review*. Vol. 22, no. 1, pp. 5–39.
- NOVÝ, Michal (2016). Explaining turnout in local referenda in the Czech Republic: does a NIMBY question enhance citizen engagement? *East European Politics*. Vol. 32, no. 4, pp. 487–504. <https://doi.org/10.1080/21599165.2016.1183486>
- OFFE, Claus; PREUSS, Ulrich (1991). Democratic institutions and moral resources. In HELD, David (ed.). *Political Theory Today*. Cambridge: Polity Press; pp. 143–171
- RYŠAVÝ, Dan; ŠARADÍN, Pavel (2011). *Zastupitelé českých měst a obcí v evropské perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- RYŠAVÝ, Dan (2013). European mayors and councillors: Similarities and differences. In EGNER, Björn; SWEETING, David; KLOK, Pieter-Jan (eds.). *Local Councillors in Europe*. Stuttgart: Springer, pp. 161–180. https://doi.org/10.1007/978-3-658-01857-3_9
- SHILS, Edward (1991). The Virtue of Civil Society. *Government and Opposition*. Vol. 26, no. 1, pp. 3–20. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1991.tb01120.x>
- STACHOVÁ, Jana; VAJDOVÁ, Zdenka (2011). Participace a partnerství na lokální a regionální úrovni pohledem aktivních institucionálních aktérů. In ČERMÁK, Daniel; VOBECKÁ, Jana (eds.). *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), pp. 124–142.
- STRAUSS, Anselm; CORBIN, Juliet (1998). *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. London: Sage.
- SWEETING, David; Copus, Colin (2013). Councillors, participation, and local democracy. In

- EGNER, Björn; SWEETING, David; KLOK, Pieter-Jan (eds.). *Local Councillors in Europe*. Stuttgart: Springer, pp. 121–138. https://doi.org/10.1007/978-3-658-01857-3_7
- SWIANIEWICZ, Paweł; ed. (2001). *Public Perception of Local Governments*. Budapest: Open Society Institute.
- TAYLOR, Charles (1994). Liberální politika a veřejnost. In ZNOJ, Milan (ed.). *Liberální společnost*. Praha: Filosofia, pp. 17–53.
- TESTER, Keith (1992). *Civil Society*. London: Routledge.
- TOCQUEVILLE, de Alexis (1992). *Demokracie v Americe* (2 díly). Praha: Lidové noviny.
- VAJDOVÁ, Zdenka; KOSTELECKÝ, Tomáš (1997). Politická kultura lokálních společenství: případ tří měst. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Vol. 32, no. 3, pp. 445–465.
- VOBECKÁ, Jana; KOSTELECKÝ, Tomáš; eds. (2007). Politické důsledky suburbanizace: Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna. *Sociologické studie/Sociological Studies*. Vol. 7, no. 8. Praha: SOÚ AV ČR.
- WALZER, Michal (1995). *Toward a Global Civil Society*. Oxford: Berghahn Books.
- YIN, Robert, K. (2009). *Case Study Research. Fourth Edition*. London: Sage.
- ZNEBEJÁNEK, František (1997). *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Příloha 1: Seznam rozhovorů

Rozh.	Funkce	Obec	Politická příslušnost	Naroz., vzdělání	Zaměstnání	Datum rozhov.	Jméno
1	zastupitel od 2006; starosta od 2010	Černošice	Věci černošické	1973 VŠ	starosta, ředitel konzultační společnosti	2. 7. 2015	Filip Kořínek
2	radní od 2010; místostarosta od 2014	Černošice	nestraníka za TOP09	1978 VŠ	místostarosta, projektový manažer	12. 8. 2015	Petr Wolf
3	zastupitel od 2006; radní 2010-2014	Černošice	Věci černošické	1976 VŠ	daňový poradce	1. 7. 2015	Tomáš Hlaváček
4	zastupitelka od 2006; radní od 2010	Černošice	Věci černošické	1973 VŠ	vysokoškolská pedagožka	10. 6. 2015	Lenka Kalousková
5	radní od 2010	Černošice	Nezávislí	1976 VŠ	advokát	26. 11. 2015	Šimon Hradílek
6	zastupitelka od 2006; místostarostka 2010-2014	Černošice	Věci černošické	1965 VŠ	lektorka paměti a kognitivních poruch dětí	30. 5. 2016	Daniela Göttelová
7	zastupitel od 2010; místostarosta od 2012	Hrádek n. Nisou	Hrádek potřebuje změny!	1974 SŠ	místostarosta	19. 5. 2015	Pavel Farský

Rozh.	Funkce	Obec	Politická příslušnost	Naroč., vzdělání	Zaměstnání	Datum rozhov.	Jméno
8	zastupitel od 2006; místostarosta 2006-2012; starosta od 2012	Hrádek n. Nisou	Hrádek potřebuje změny! člen SLK	1968 VŠ	starosta	11. 5. 2015	Josef Horinka
9	zastupitelka od 2002; místostarostka 2002-2006; radní od 2006	Hrádek n. Nisou	Hrádek potřebuje změny!	1965 VŠ	ředitelka Diakonie a misie ČČSH	11. 5. 2015	Hedvika Zimmermannová
10	zastupitel od 2002; starosta 2002-2012; hejtman Libereckého kraje od 2012	Hrádek n. Nisou	Hrádek potřebuje změny! člen STAN; střídavě člen SLK a STAN	1971 VŠ	hejtman	15. 6. 2015	Martin Půta
11	zastupitel od 1998; místostarosta 1998-2002	Hrádek n. Nisou	ČSSD, od 2014 nezávislý	1961 VŠ	ředitel ZŠ	15. 6. 2015	Jaroslav Poláček
12	zastupitelka od 2006; místostarostka 2010-2014; starostka od 2015	Semily	Volba pro Semily; členka SLK	1975 SŠ	starostka	4. 5. 2015	Lena Mlejnková
13	zastupitel od 2010	Semily	Volba pro Semily	1973 VŠ	učitel SŠ	4. 5. 2015	Dušan Pleštil
14	zastupitel od 2002; starosta 2006-2014; radní od 2015; poslanec od 2010	Semily	Volba pro Semily; člen SLK, od 2017 STAN	1979 VŠ	poslanec	13. 5. 2015	Jan Farský
15	opoziční zastupitel					19. 5. 2015	anonymizováno
16	zastupitel od 2002; místostarosta 2002-2010 a od 2014; radní 2010-2014	Semily	nestraníček za ČSSD	1946 SŠ	místostarosta	19. 5. 2015	Vladimír Šimek
17	zastupitel od 2010; místostarosta od 2015, radní od 2010	Semily	Volba pro Semily	1986 VŠ	software developer; místostarosta	10. 6. 2015	Tomáš Sábl
18	občanský aktivista	Semily	angažovaný občan, nestraníček	1970 SŠ	IT developer	10. 6. 2015	Tomáš Trojan